

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (1): 201/233

**Seramik-Sofra Adabı Etkileşimi ve Politik Söylem Aracı Olarak
18.yy Porselen Yemek Takımları**

**Ceramics-Table Manners Interaction and the 18th Century Porcelain
Dinner Services as a Means of Political Discourse**

Ersoy Yılmaz

Doç., Çankırı Karatekin Üniv. Güzel Sanatlar Fakültesi

Assoc. Prof, Cankiri Karatekin University, Faculty of Fine Arts

ersoyyilmaz@windowlive.com

Orcid ID: 0000-0002-4185-3101

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 16.11.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 17.02.2019
Yayın Tarihi / Published : 11.03.2019
Yayın Sezonu : Ocak-Şubat-Mart
Pub Date Season : January-February-March

Atıf/Cite as: YILMAZ, E. (2019). Seramik-Sofra Adabı Etkileşimi ve Politik Söylem Aracı Olarak 18.yy Porselen Yemek Takımları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 201-233. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/43055/484350>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Seramik-Sofra Adabı Etkileşimi ve Politik Söylem Aracı Olarak 18.yy Porselen Yemek Takımları

Öz

Tang Hanedanlığı (M.S. 618-907) dönemine Çin’de icat edilen porselen, ayırt edici dört özelliği beyazlığı, saydamlığı, sertliği ve kendine has çınlaması olan, en mükemmel seramik türüdür. 9.yy.dan itibaren İslam coğrafyasına 16.yy.dan sonra da Avrupa’ya ithal edilen porselen, hem aristokratik beğeni hem de yerel seramik gelenekleri üzerinde önemli etkiler yapar. Zanaatkarlar, yüzyıllar boyunca hem porselenin üretim sırrını çözmeye hem de onu taklit eden seramikler üretmeye çalışırlar. Avrupa özelinde bu sürece 16.yy.dan başlayarak sofrada adabındaki git gide artan bir inceleme eşlik eder. Porselenin sırrı 1710’da Saksonya’da çözülür ve kıta, Meissen, Viyana ve Sevres gibi Avrupa menşeli porselenle tanışır. Bu dönemde ayrıca Fransız tarzı denilen yemek servisi evrensel ölçekte yegâne medenî tarz olarak yerleşir. Eşleşen motif ve formlarıyla böylesi bir bağlamın meyvesi olarak beliren porselen yemek/tatlı takımları, bir güç, itibar ve politik söylem aracına dönüşür. 18.yy., merkezinde gösterişli hatta abartılı böylesi takımların yer aldığı bir porselen diplomasisine tanıklık eder.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Porselen, Sofra Adabı, Fransız Tarzı Servis, Diplomasi.

Ceramics-Table Manners Interaction and the 18th Century Porcelain Dinner Services as a Means of Political Discourse

Abstract

Porcelain, which was invented in China during the Tang Dynasty (618-907, A.D), is the most excellent ceramic type with four distinctive features; whiteness, transparency, hardness and distinctive ringing. The porcelain, imported to the Islamic lands as from the 9th century and to Europe after the 16th century, has had important effects on both the aristocratic taste and the local ceramic traditions. For centuries, craftsmen have tried to solve the secret of the porcelain production and to produce ceramics that mimic it. In Europe, this process has been accompanied by a progressive elegance of the table manners, starting from the 16th century. The production-secret of porcelain was dissolved in Saxony in 1710 and the continent met European porcelain such as Meissen, Vienna and Sevres for the first time. In addition, French-style food service also settled in this period as the only civilized style on a universal scale. Porcelain dining / dessert services with their matching motifs and forms which appeared as the fruits of such a context become a means of power, prestige and political discourse. The 18th century witnessed a porcelain-diplomacy of such elaborate and even extravagant services right in the center.

Keywords: Ceramics, Porcelain, Table Manners, French Service, Diplomacy.

Giriş

Porselen, ayırt edici dört özelliği beyazlığı, saydamlığı, sertliği ve kendine has çınlaması olan, pişirilmiş toprak ürünüdür. Bu ürün, günümüz dünyasında, biblo gibi dekoratif öğelerin, sofraya eşyalarının ya da belki ağızdaki ikame dişlerin üretildiği sıradan bir malzeme çağrışımı yapar. Oysa porselen için durum, on dördüncü yüzyıl dolaylarında kullanıma giren “beyaz altın” yakıştırmasının açıkça işaret ettiği üzere, her zaman böyle değildi. Örneğin Drachenfels (2000:47), “Rönesans’a varıldığında porselen, dünyanın büyük harikalarından biri, krallara layık bir hazine, altın ya da gümüş uzuvlarla tezyin edilerek, mücevher gibi sergilenen bir nesneydi” diye yazarken, Vandiver (1990:106), 16. ve 17. yüzyıllar Avrupa’sı monarklarının Çin porselenini, bazen hazinelerini iflas etme riskiyle karşı karşıya bırakacak denli büyük bir tutkuyla topladıklarından söz eder. Bu doğrultuda porselen bir zamanlar güç, itibar ve zenginlik sembolü olarak görülmüş ve kabaca 19. yüzyıl ortalarına kadar önemli bir diplomatik hediye olarak alınıp verilmiştir.

Porselenin modern zamanlar öncesinde dünya ticaretinde nasıl bir rol üstlenmiş olduğu da onun sözü edilen değerine ışık tutar. Porselen, tarihçi Robert Finlay’ın (2010:6) saptamasıyla, icat edildiği tarihten modern çağın başladığı 18. yüzyılın sonuna varıncaya değin, yani yaklaşık bin yıl boyunca Çin ile dünyanın öteki bölgeleri arasındaki sanatsal, ticarî ve teknolojik etkileşimin aracı ve böylelikle küresel kültür dediğimiz şeyin erken modern dönemde ilk kez ortaya çıkışının ardındaki temel güç olmuştur. Bir diğer tarihçi Kenneth Pomeranz de porselenin, bir dönem ipek ve çayla birlikte, dengenin Çin’in lehine olduğu küresel bir ticaret sistemini şekillendirdiğinin altını çizer (Huang, 2008:2).

Bu kültürel ve ekonomik boyutlarının yanı sıra, Adamson’ın (2017:19) işaret ettiği gibi, porselen kap-kacağa günümüzden farklı olarak bir teknoloji ürünü olarak bakılmış olduğu da vurgulanmalıdır. Adamson, günümüzde porseleni dekoratif sanatlara ilişkin bir öğe gibi düşündüğümüzü, ona tarz (üslup) açısından yaklaştığımızı fakat Avrupalılar için porselen bahsinde tasarıma ilişkin konuların, en azından başlangıçta, açıkça ikincil olduğunu söyler. Yazar, Çin porseleninin üretim sırrının 18. yüzyılın hemen başında çözülmesinin elbette kültürel bir başarı olduğunu fakat bu durumun esasen bilimsel bir karakter taşıdığını belirtir ve “Tıpkı uzaya gitmenin bugün bizim için taşıdığı anlam gibi, porselenin yeniden-icadı da düşünsel birikime ve modernliğe kanıt oluşturan bir başarıydı” der.

Bu bağlamın bir parçası olarak aynı durum, 18. yüzyıl boyunca, porselen yemek/sofra takımları için de geçerlidir. Günümüzde hangi malzemeden yapıldığı ve kaç kişilik olduğu başta olmak üzere şekli, rengi ve motiflerine göre seçilen ve elbette bulaşık makinesi ve/ya da mikrodalga fırın için uygun olup olmadığına bakılan bu takımların, pek çokları için, özel akşam yemeklerinin kısmen daha kibar bir sunumunu sağlamak ve gündelik

olandan az daha seçkin bir yemek pratiğine hizmet etmek dışında bir anlamı yoktur. Hatta kullanılmadıkları zamanlarda bu takımları evin oturma/misafir odasındaki cam bir vitrin içinde teşhir etme alışkanlığının da, en azından birkaç on yıldır, büyük ölçüde gözden düştüğü söylenebilir. Oysa Batı dünyasında ilk kez on sekizinci yüzyılda gündeme gelen/kullanıma giren bu takımların taşıdığı kıymet ve yüklendiği anlam, bugünün penceresinden bakıldığında hayli şaşırtıcı biçimde büyük ve giriftir. Avrupa'nın belirli sarayları için özel olarak üretilen ve muazzam maliyette olmalarının yanı sıra açıkça müsrif ve abartılı da olan ilk yemek takımlarının ortaya çıkışı, aynı zamanda, Avrupa'da "akşam yemeği"nin seçkin/ayrıcalıklı bir öğün olarak farklılaşp öne çıkması ve sofrada adabının şekillenmesi/incelik kazanması süreciyle de çakışır. "Hiçbir ritüel, akşam yemeği pratiğinden daha yaygın, sosyal kimliğin şekillenmesinde ya da sosyal grupların farklılaşmasında daha etkili değildir" diyor Muir (2009:126) sadece gıda ihtiyacını gidermek için sofraya oturmakla, bir sosyalleşme yolu olarak akşam yemeği yemek arasındaki farkın, kültür dediğimiz şeyin tam kalbinde yer aldığını ifade eder. Akşam yemeğinin tam kalbinde yer alan şeyse, en azından on sekizinci yüzyılın tamamı için, şüphesiz porselen yemek takımlarıdır. Bir başka ifadeyle söz konusu takımlar, günümüzde de büyük ölçüde geçerli olduğu üzere, herhangi bir öğün için değil fakat akşam yemeği masasını donatmak, böylelikle akşam yemeği ritüelini mümkün kılmak için tasarlanıp üretilmişlerdir. Dolayısıyla akşam yemeği pratiği/sofra adabı ile porselen takımlar arasında hem ayrılmaz hem de karşılıklı olarak birbirlerini geliştiren bir ilişki söz konusudur. Konunun endüstriyel boyutunu öne çıkaran Munger (2018:7), on sekizinci yüzyılda çok sayıda porselen fabrikasının kuruluşunun, akşam yemeği adetlerindeki ve sıcak içeceklerin tüketimindeki değişimle çakıştığını belirtir ve "Porselenin git gide erişilebilir oluşu bu değişimlerde önemli bir rol oynarken, yeni adetler de porselen endüstrisinde devasa sayılabilecek bir büyümeyi tetikler" diye yazar.

Bu noktada hem porselen bahsinin ana hatlarına bir göz atmak hem de bu makalenin kurgusundan söz etmek üzere Cavanaugh ve Yonan'ın (2017:5) bazı saptamalarına değinilecektir. Anılan yazarlara göre porselen etrafında gelişen söylem, onun tam olarak kavranamayan doğası ile uzak, egzotik diyarlara uzanan kökeninden türeyen karmaşık kültürel çağrışımlarla yüklüdür. İnce işçilik ve zarafet timsali bu sert ve beyaz nesnelere akın edilişle, Avrupa'nın sanat ve materyal üretimindeki yetkinliği, ekonomik üstünlüğü ve zekâsının tümü birden bir meydan okumayla karşı karşıya kalmış, bu doğrultuda porselen, Avrupa'nın kültürel üstünlüğü ile kıtanın ortak kimliğine dair hem çok çeşitli arzuları hem de endişeleri tetiklemiştir.

Bu çerçevede Cavanaugh ve Yonan (2017:5), modern eleştirel yazının bu yoğun kültürel arka planı çoğu kez atladığını, porselenin değeri ile on

sekizinci yüzyıldaki porselen düşkünlüğünün tarihsel olarak inşa edilmiş ve kültürel bakımdan muhafaza edilen bir şey olmaktan çok *a priori*¹ bir olgu olarak sunulduğunu belirtir. Bu makale, porselen yemek takımlarının on sekizinci yüzyılda bir güç, itibar ve politik söylem aracı olarak kullanılmasının sözü edilen girift arka planın doğal bir uzantısı olarak ortaya çıktığını vurgulayacak şekilde, görece geniş bir tarihsel perspektifle kurgulandı. Seramik terminolojisinin temel kavramları ile seramik/porselen teknolojisindeki belli başlı adımlardan başka, konunun sıkı biçimde ilişkili olduğu sofra adabı meselesini de kapsayacak olan bu tarihsel perspektifin, örneğin kalay-sırlı seramiklerin mahiyeti/yayılışı ya da İslamî stonepaste'ten Fransız yumuşak porselenine uzanan gelişim çizgisi gibi çok önemli konuların, birbirleriyle ve porselenle ilişkileri içinde, derli toplu bir görünümünü vermesi de amaçlanıyor.

Seramik Ailesi ve Porselen

Seramiğin tanımlamadan önce bu malzemenin günümüz dünyasında “ileri seramikler”/ “yüksek teknoloji seramikleri” ve “geleneksel/klasik seramikler” şeklinde iki ana gruba ayrıldığını belirtmek gerekir. “İleri seramikler” bir 20. yüzyıl olgusudur ve taşıdığı sıra dışı fiziksel, ısıl ve elektriksel özelliklerle pek çok mühendislik alanında metal, plastik ve cam gibi malzemelerin yerini alan ürünlere gönderme yapar. “Geleneksel/klasik” seramiklerse, ki bu makalede “seramik” denilerek atıfta bulunulacak grup budur, basitçe, çok yüksek sıcaklıkta pişirilmiş toprak mamulü olarak tanımlanır.

Seramik, İngiliz diline dayalı terminolojide, pişmiş ürünün gözenek (por) yoğunluğuna, yani pekişme durumuna dayalı üç ana küme içinde sınıflandırılır: *Erathenware*, *stoneware* ve porselen. Günümüzde neredeyse standart hale gelen bu üçlü sistemin en altında, görece düşük bir sıcaklıkta, yaklaşık 800-1000 °C aralığında pişirilen earthenware bulunur. İlkel bir teknolojiyle bile erişmenin mümkün olduğu bu sıcaklık, tam bir pekişmeye imkân vermez ve pişmiş ürün görece yumuşak, gevrek ve gözenekli bir yapıda kalır. Seramik kap-kacaklarda ilk kez M.Ö. 1600 dolaylarında Mezopotamya'da rastlanan “sır”ın (McIntosh, 2005:255), sıvı muhafazasında kabın bu gözenekli yapısının neden olduğu sızıntıları ortadan kaldırmak arayışıyla ilişkili olarak ortaya çıktığı kabul edilir. Pişirim esnasında eriyerek seramik mamulün yüzeyini kaplayan ince, camsı tabaka olarak tanımlanan sır, tutunduğu yüzeyi gözeneksiz, dolayısıyla su geçirmez hale getirir.

Sıvı muhafazası için bir sırla kaplanmasına gerek olmayan, böylelikle sırnın sadece dekoratif amaçlarla kullanıldığı stoneware, fırın teknolojisi ve pişirim yöntemleri konusunda çalışmaların yapıldığı ve çamur bileşiminde yer alacak daha kaliteli hammaddelerin araştırıldığı Shang Hanedanlığı

¹ Önceden kabul edilen, deney, deneyim, gözlem ve/ya da muhakemeye dayanmayan anlamındaki Latince kökenli sıfat.

(M.Ö.1600-M.Ö.1046) döneminde Çin’de geliştirilir (Valenstein, 1989:22; Wood, 1999:17). Taş anlamına gelen İngilizce *stone* kelimesiyle başlayan bileşik bir isim/sıfat olarak *stoneware*, 1200 °C civarında pişirilen sert, pekişmiş ve su geçirgenliği/gözenek yoğunluğu hayli düşük olan seramik türüdür (Adler, 2005:13). Fakat bu iyi pekişmeye ve buna dayalı sert ve sağlam yapıya rağmen bir stoneware için saydamlık söz konusu değildir.

Shang dönemi stoneware mamullerin beyaza yakın bir pişme rengine sahip bir grubu, porselenin ortaya çıkışına zemin hazırlamış oldukları görüşünden hareketle, proto-porselen olarak adlandırır (Wood, 1999:21). Nitekim porselen, temel olarak, bu grup ürünlerde ilk kez kullanılan belirli hammaddelerin zaman içinde daha arı/temiz hale getirilmesi ve fırın teknolojisindeki ilerlemenin bir meyvesi olarak ortaya çıkmıştır. Doherty (2002:9), “Çinliler porseleni ne dramatik bir biçimde ne de talihli bir tesadüfün neticesinde geliştirdiler; porselen yapma bilgisi, yüzyıllar içinde yavaş yavaş yığılarak ortaya çıktı” diye yazar. İlk örnekleri Tang Hanedanlığı (M.S. 618-907) dönemine tarihlenen porselen, Çinlilerin kendi yakıştırmasıyla, bir kâğıt kadar ince [ve böylelikle yarı-saydam], bir yeşim taşı kadar beyaz, bir ayna kadar parlaktır ve tıpkı bir çan gibi ses vermektedir (Xiaoxiang, 2006:15). Dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir toprak-esaslı üründen açıkça çok farklı ve çok üstün olan porselen, 1250-1300 °C aralığına erişebilen fırınlarda, iki temel bileşeni kaolin ve petuntse olan bir harmanın/hamurunun pişirilmesiyle elde edilir. Nadir buluna bir tür beyaz kil olan ve fırında erimeden kalan kaolin, Çinlilerin benzetmesiyle porselenin “iskelet”ini, “Çin taşı” ya da “porselen taşı” denen petuntse ise porselenin “et”ini oluşturur. Pişirim gerçekleştikçe petuntse eriyiği, ısıya dirençli kaoline yapışıp kaynaşır; yani et kemiğe tutunarak porselen şeklinde bedenleşir (Schönfeld,1998:717). Çinlerin, tıpkı ipek gibi sırrını yüzyıllar boyunca sakladıkları porselenin kendine has özellikleri ve değeri, bir kez de aşağıdaki cümlelerle vurgulanabilir:

“Öylesine beyaz ki onu ancak karla kıyaslamak mümkün,

Öylesine dirençli ki kapların cidarlarınının 2-3 mm. kalınlıkta olması yetiyor ve neticede içinden ışık geçebiliyor.

Gövdesi öylesine yekpare ki, hafifçe vurulduğunda bir çan gibi ses veriyor.

Bu, porselen!” (Noort ve Barbour, 2013:192).

Porselene İki Yanıt: Kalay-sırı ve Stonepaste

Gerek stoneware gerekse porselen kapların önemli bir ticarî emtia olarak Çin dışına satışı 9. yüzyılın başlarına tarihlenir ve bu ticaret sadece civardaki Doğu Asya ve Güney-Doğu Asya ülkelerini değil, Güney Asya’daki Hindistan ve Sri Lanka ile Orta Doğu’daki İran, Irak ve Mısır gibi ülkeleri de kapsar (Mikami, 1988:8). Zaman içinde ürün çeşitliliği artarken, Çin seramik

ürünler pazarı gelişir ve hacimce büyür. Bu seramik emtianın içinde cazibesi ve değeri en yüksek olan, elbette porselendir ve porselen, ulaştığı her bölgede sadece tüketicilerin değil yerel seramikçilerin de beğenisini ve hatta hayranlığını kazanır. Bununla birlikte uzak ve gizemli bir diyardan gelen bu sert ve beyaz ürünün kendisi de bir gizemle sarmalanmıştır ve nasıl yapıldığı bilinmemektedir. Bu koşullar yerel seramikçileri porselen yapmak, hiç değilse onun görünümünü taklit eden bir seramik üretmek çabasına sevk eder. Bu çabanın, önce İslam coğrafyasında gerçekleştiği görülür².

İslamî seramiklerin ilk çiçeklenme döneminin, ithal Çin stoneware ve porselenlerine bir tepki olarak, 9. yüzyılda Abbasi dönemi Irak'ında gerçekleştiği genel bir kabuldür ve bu dönemin öne çıkan yeniliği, kalay-sırı tekniğidir (Tite vd., 2015). Kalay oksit ilavesiyle örtücü ve beyaz hale getirilmiş sır, ya da kısaca "kalay-sırı" ile yapılan şey, ürünlerin özgün, sarımtırak renginin beyaz, örtücü bir sırla maskelenmesidir. Hildyard'a (1999:26) göre kalay-sırlı ürünler, tam anlamıyla beyaz ve böylelikle Çin porselenini taklit etme gücüne sahip ilk seramik bünyelerdir. Teknik, bu maskeleymeden başka temiz ve beyaz yüzeyiyle resimsel uygulamalar için de ideal bir tuval oluşturmaktadır ve böylece ham (henüz fırınlanmamış) sır üzerine oksitlerle yapılan ve mavi ile başlayıp zamanla kahverengi, yeşil ve sarı gibi renkleri de içeren özgün bir bezemeciliğe de yol verir³ (Magetti, 2012:42-43).

Kalay-sırı tekniğinin dünya seramik tarihi üzerindeki çok belirgin bir diğer etkisi de Avrupa kıtasında gerçekleşir. Kalay-sırlı seramik teknolojisi, Orta Doğu'dan İran, Mısır ve Kuzey Afrika'ya yayılmasının ardından, 10. yüzyılda Endülüs üzerinden Avrupa'ya ulaşır. 13. yüzyıldan başlayarak 16. yüzyılın ortasına kadar devam eden bir süreç içinde önce İber Yarımadası ve İtalya, ardından Fransa, Hollanda ve İngiltere'de kalay-sırlı seramik üretimi başlar. Hatta bu teknik, İspanyol mirasının bir parçası olarak, 16. yüzyılda Yeni Dünya'ya da takdim edilir (Moussavi, 2012:363).

Porselenle rekabet edebilmek ya da onu taklit edebilmek çabasındaki Yakın Doğu'lu seramikçilerin kalay-sırlı earthenware'in ardından gerçekleştirdiği

² Grube (1965:209) Irak'taki Abbasi çömlekçilerinin temel probleminin başta kaolin olmak üzere porselen yapımı için gerekli bileşenlere sahip olmayışları olduğunu, bunun Yakın Doğu'daki bütün ülkelerin paylaştıkları ortak bir yoksunluk olduğunu söyler ve "İslam seramik tarihinin büyük bölümünü, bu nedenle, bu yoksunluk karşısındaki mücadele ve Çin fırınlarının hayranlık duyulan ürünlerine en azından yaklaşılabilecek düzeyde bir seramik geliştirmek çabası oluşturur" der. Dolayısıyla porselen karşısındaki tepki, bütün bir zanaat tarihini şekillendirecek önemdedir ve bu durum, ileride değinileceği üzere, Avrupa seramikçiliği için de aynıdır.

³ Bu oksitle/renkler içinde kobalt/mavi özellikle önemlidir. Çin'de Kubilay Hanlığının (1279-1368) hüküm sürdüğü 14. yüzyıl başlarında geliştirilen ve porselenin İran'dan temin edilen kobalt oksitle bezenmesiyle oluşan görünüme atıfla "mavi-beyaz" olarak adlandırılan en meşhur Çin porseleni türünün, kobalt bezemeli bu İslam seramiklerinin etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilir (Ward, 2008:35). Hess ve Rossi'ye (2004:7) göre, kalay-sırlı parçanın boyamaya elverişli yüzeyi, seramiği resimsel bir medyum olarak tesis etmiş ve bu sanatın tarihini kesin biçimde değiştirmiştir.

bir diğerk önemli hamle de, 11. yüzyıl Mısır'ında yeni bir seramik bünyenin geliştirilmesidir. Güncel literatürde *fritware* ya da daha yaygın olarak *stonepaste* olarak adlandırılan bu yeni bünye, kirli pişme renkli seramiğinin bir sırla maskelenmesi yerine, kendisi beyaz renkte pişen bir seramik üretmek fikrine dayanır. Bu doğrultuda binlerce yıl içinde yerleşik hale gelen bir uygulama terk edilerek seramik çamurunun temel bileşeni olarak kil yerine silis (kuvars) kullanılmıştır⁴. Stonepaste teknolojisi 12. yüzyılın başlarında İran ve Suriye'ye ulaşır ve bu tarihten sonra, Türk sanat tarihçilerinin çoğu kez "beyaz hamurlu" diye atıfta buldukları İznik çinilerinin tipik biçimde örneklediği üzere, İslam coğrafyasındaki seçkin seramiklerin büyük çoğunluğunun üretildiği bünye olur⁵.

Batı Dünyasında Seramik/Porselen: Rönesans Kültürü, Mayolika ve Medici Porseleni

'Yeniden Doğuş' anlamına gelen 'Rönesans' terimi, 1400-1600 dönemi Avrupa'sında, kültürel, politik, sanatsal ve sosyal anlamda gerçekleşen kalıcı ve derinlikli yükselişe ve dönüşüme işaret eder. Greko-Romen kültürüne dönük derin ilgi ve saygı temelinde ve hümanizm düşüncesi ekseninde gelişen Rönesans, günümüz modern bireylerini ve kurumlarını şekillendiren evredir.

Bazı tarihçilerin "Rönesans" yerine "erken-modern dönem" tabirini tercih ettikleri 1400-1600 aralığı⁶, özellikle 16. yüzyıl, seramik/porselen tarihi açısından da önem taşır. Bu önem, Çin-Avrupa arasında doğrudan porselen ticaretinin başlaması, Rönesans resmi paralelinde gelişen kalay-sırlı seramiklerinin (mayolika) ulaştığı düzey ve Medici porseleni denilen yeni seramik türünün geliştirilmesi şeklinde üç ana olguya indirgenebilir.

⁴ Mason ve Tite'in (1994) araştırmasına göre, stonepaste'in evrimindeki ilk adım, 8. ve 9. yüzyıllarda Abbasi Hanedanlığı altındaki Irak'ta çömlekçi hamurunun içine cam parçaları katılmasıyla yapılan üretdir. 10.yy.ın sonlarında seramikçilerin Irak'tan Fatımi Mısır'ına göç etmesiyle burada silis miktarının artırıldığı denemeler yapılır. 11. yüzyılda ise ezilmiş silisin kil yerine ana bileşen olarak yer aldığı ve cam miktarının azaltıldığı gerçek stonepaste seramikler üretilir.

⁵ Burrison (2017:76), stonepaste'in, kalay-sırlı teknolojisinin aksine, İslam coğrafyasıyla sınırlı kaldığını belirtir. Bu saptama, yeni seramik teknolojisinin Avrupa'nın yerel seramik gelenekleri üzerinde nasıl bir etki yaptığı sorusu bağlamında, ki stonepaste'in böyle bir etkisi söz konusu değildir, elbette doğrudur. Fakat 16. yüzyıl sonundaki Medici porseleni ile 17. yüzyıl sonuna denk gelen Fransız yumuşak porseleninin her ikisi de, bünyeyi oluşturan ana bileşen olarak silis kullanımı bakımından stonepaste ile aynı teknolojik esasa dayanır. Gerek Medici porseleni gerekse yumuşak porselen, kalay-sırlı earthenware'lere göre hayli az miktarda üretilmiş ve kullanılmış olsa da, stonepaste'in bir şekilde Avrupa üretimine de etki ettiği açıktır.

⁶ Erken modern dönem, başlangıç ve bitişi yaklaşımlara göre değişiklik gösteren esnek bir zaman dilimidir ve en erken 1350 dolaylarında başlatılıp en geç 1800'de sonlandırılır. Dolayısıyla 1400-1600 aralığı erken modern dönemin bir parçasıdır.

Öncelikle, Avrupa ile Uzak-Doğu arasında doğrudan bir ticaretin henüz söz konusu olmadığı 16. yüzyıl öncesinde porselenin, bu kıtaya Yakın Doğu üzerinden, çoğu kez diplomatik hediyeler biçiminde ve çok nadir olarak ulaşmakta olduğu belirtilmelidir. Bilinen en eski parça, Macar kralı Büyük Louis'nin (i.1342-82) envanterinde rastlanan Fonthill Vazosu'dur (Pierson, 2007:17). Böylesi birkaç örnek bir tarafa bırakıldığında Avrupa, büyük olasılıkla Mısır, Fas ya da Venedik üzerinden kıtaya ulaşarak İspanya, İtalya ve Fransa'da gibi ülkelerde görünür olmaya başladığı on beşinci yüzyıla varıncaya değin porselenden büyük ölçüde habersizdir.

Çin porseleninin Avrupa'ya doğrudan taşınmasıysa 16. yüzyılın başında gerçekleşir: 1498'de Ümit Burnu etrafındaki deniz rotası ile Asya'ya ulaşan Portekiz ticari gemilerinin Çin'in Kanton eyaletine ilk kez demir atmaları 1513'e tarihlenir ve Çin ticareti 16. yüzyıl boyunca Portekizlilerin tekelinde devam eder. Avrupa seramik kültürü açısından 16. yüzyıl, doğrudan porselen ticaretinin başlaması kadar, kalay-sırlı seramiklerin bu yüzyılda İtalyanların elinde büründüğü yüksek sanatsal düzeyle de işaretlenir. Bu düzey, hiç şüphesiz Rönesans'ın bir meyvesidir. Wilson (2016:3), mayolika denilen bu grup seramik hakkında, 1480 -1520 aralığında, İtalyanların evlerinin duvarlarından mobilyalarına varıncaya değin çevrelerindeki neredeyse her şeyi resimlerle donatmaktan haz aldıkları bir evrede, Kuzey-Orta İtalya zanaatkarlarının kalay-sırlı earthenware tekniğini Rönesans resminin hiç de eksiği olmayan bir kolu haline dönüştürdüklerini belirtir.

Rönesans düşüncesi, mayolika ile örneklendiği üzere, sanatlar ve zanaatları gözle görülür biçimde geliştirirken, bir yandan da toplumsal kültürü dönüştürmektedir ve Floransa merkezinde İtalya, tıpkı sanat, edebiyat ve mimaride olduğu gibi, bu kültürel evrime de liderlik yapmaktadır. Bu toplumsal evrimenin önemli bir boyutu da "sofra adabı"na ilişkindir. Floransalı bir soylu olan Giovanni della Casa, görgü kurallarını anlattığı 1558 tarihli *Galateo*'sunda "Kişi, toplum içinde ne saçlarını taramalı ne de ellerini yıkamalıdır. Bunun istisnası ellerin akşam yemeği öncesinde yıkanmasıdır ve bu, diğerlerinin tam gözlerinin önünde yapılmalıdır ki ellerini sizinle aynı kaba daldıracak olanlar temizliğinizden emin olsunlar" der (Rhodes, 2011). Batıların, nezaket ve hijyen konusunda doğulu muhataplarını sürekli dehşete düşürdüklerini belirten Finlay (2010:256) de, Portekizli kaşif Fernao Mendes Pinto ve beraberindekilerin, 1556'da konuk oldukları bir Japon prensin akşam yemeğinde alıştıkları gibi ellerini kullandıklarını, bir çift çubukla yemek adetindeki ev sahiplerinin bu durumu yadırgadığını anlatır. Bu olay, Laven'e (2005:204) göre, çatal kullanımının on altıncı yüzyılın ortasında bile Avrupa'nın çoğu için bir alışkanlık olmadığını göstermektedir. Yazar, bu dönemde yemek yeme pratiklerinde gerçekleşen değişimlerin, Avrupalıları gözle görülür biçimde daha nazik hale getiren uygarlaşma sürecinin kilometre taşları olduğunu belirtir.

Sofra adabındaki bu inceleme, elbette çatal kullanımını da içerecek şekilde, önce Rönesans İtalya'sında başlar ve bölgenin seramik kültürüne doğrudan bir etki yapar. Kingery (1993:45-46), Floransa'da tabak, kâse vb. gibi sofraya donatılarının bıçak, çatal ve kaşıklarıyla birlikte, git gide olağan domestik eşyalara dönüştüğünü; sofraya düzeni, gereçleri ve alışkanlıklarının sosyal göstergeler halini aldığını belirtir. Bu durum, yazara göre, her bir şahıs için, kalay alaşımına ya da ahşap tabakların ve bir bıçağın bulunduğu, ellerin/parmakların özgürce kullanımının olağan sayıldığı daha önceki dönemlerle ve kuzey Avrupa'yla keskin bir karşıtlık oluşturmaktadır. Kingery bu dönüşümün, tüketici kitlesini genişleterek ve daha yüksek fiyatlara satılan daha gösterişli sofraya eşyalarının siparişine neden olarak, mayolika endüstrisini belirgin biçimde büyüttüğünü belirtir. İtalyan seçkin sınıflarının yemek yeme ritüellerinin orta sınıflar tarafından taklit edildiğini ve bu sürecin başta tabaklar olmak üzere yemek kaplarının tasarım ve işlevlerine doğrudan etki yaptığını belirten Gaimster ve Goldwhite da, tarz ve nitelik olarak yeni bir seramik türü olan mayolikanın, İtalya'dan kuzey Avrupa'ya hızla ve kolayca yayılmasını bu konuya bağlar (Ubè, 2015:163). Sofra adabındaki inceleme ile seramik/porselen kültürü arasında başlayan bu doğrudan ilişki, on sekizinci yüzyılda zirveye varacak şekilde, sonraki dönemlerde de artarak sürer.

Öte yandan Çin porseleninin 16. yüzyıl başındaki doğrudan ithalatı, tıpkı İslam coğrafyasında olduğu gibi, Avrupa'da da porselen teknolojisini çözmek, hiç değilse ona benzeyen bir seramik üretmek arayışlarını tetikler. Bu arayışların ilk adresi de Rönesans İtalya'sıdır. İslamî kalay-sırı teknolojisini mayolika'ya dönüştüren İtalyan'lar, porseleni taklit etmek konusunda bir diğer İslamî bünye olan stonepaste üzerine yoğunlaşırlar. Wilson (2016:17), Venedik'te stonepaste teknolojisine dayandığı düşünülen ve *porcellana ficta* (sunî porselen) olarak anılan seramiklerin ilk kayıtlarının 1470 gibi erken bir tarihe kadar geri gittiğini, sonraki yüzyılda da bu ürüne ilişkin belgelere rastlandığını belirtir. Fakat Batı dünyasında örnekleri günümüze ulaşan ilk başarılı porselen taklidi, 16. yüzyılın sonunda Floransa'da üretilir. Toskana Grandükü I. Francesco Medici'nin himayesinde Floransa-San Marco'daki Casino Sarayı'nda kurulan deneysel imalathanede Medici porseleni denilen beyaz pişme renkli yeni bir bünye geliştirilir⁷. 1575-1578 yılları arasında oldukça kısa bir süre açık kalan imalathanede üretilen bu ürünler, tıpkı *porcellana ficta* gibi bir tür stonepaste'tir. Bununla birlikte Medici porseleni, Tite'ın (2004:383) araştırmasına göre, içeriğinde daha az silis ve daha çok kil barındırmak,

⁷ Mack (2002:111), o dönemde Osmanlı Devleti'nin stonepaste türündeki seramiklerin hem en yakın hem de en büyük üreticisi konumunda olduğunu, Floransa'daki üretime rehberlik eden ve tarihi bir belgede "Levanten" olarak bahsedilen kişinin olasılıkla Türkiye'den geldiğini/getirildiğini belirtir.

böylelikle daha pekişmiş olmak bakımından İslamî stonepaste'ten kısmen farklıdır.

17. Yüzyıl: Fransız Görgü Standartları ve Yumuşak Porselenin İcadı

On yedinci yüzyılda Uzak Doğu ticaretinde liderlik, yüklü sevkiyatlar getirmekte olan iki Portekiz gemisine el koymalarıyla, Hollandalılara geçer. Bu gemilerden biri olan ve yaklaşık 100 bin parça porselen taşımakta olan Santa Catarina'nın 1603'te ele geçirilişi, Borschberg'e (2000:31) göre, erken-modern dönem bağlamında, hem Asya tarihindeki hem de Avrupa'nın kolonyal büyüme tarihindeki en önemli anlardan biridir. Murphy-Gnatz (2018), söz konusu emtianın Amsterdam'da düzenlenen açık bir satışla tüm Avrupa'ya yayıldığını, müşteriler arasında Fransa kralı IV. Henry ve İngiltere kralı I. James'in de yer aldığını belirtir. Avrupa'daki porselen çılgınlığının olasılıkla bu satışla başladığına değinen yazara göre, 1604-1657 tarihleri arasında 3 milyon parçayı aşan Çin porseleni Avrupa'ya ulaşmıştır ve 1700'e varıldığında ticarî gemiler, doyumsuz biçimde büyümeye devam eden talebi karşılamak üzere sadece bir günde Avrupa limanına 150 bin parçaya yakın porselen getirmektedir.

Paradoksal biçimde ithalat hacminin büyümesi doğrultusunda Çin ve daha sonraları Japon porselenlerine erişimin kolaylaşması, bu egzotik nesneye dönük ilgiyi azaltmak yerine büsbütün körüklemiştir. Kırılğanlığına ve fahiş fiyatına rağmen, zenginlik, lüks ve ince beğenin bir sembolüne dönüşen bu son derece zarif seramiklere o denli çok para harcanır ki, porselen Avrupa'da kısa süre içinde "beyaz altın" olarak bilinmeye başlar. Fakat bu tutkulu koleksiyonculuğu güdüleyen şey, porseleni kullanmaktan çok onu teşhir etmektir: On yedinci yüzyılın sonuna varıldığında Avrupalı nerdeyse her prens ve büyük soylu, bir "porselen odası"na, ya da Alman coğrafyasında böylesi odalar için kullanıldığı şekliyle bir "Porzellanzimmer"a sahip olmayı istemektedir (Wilson, 1999:7). Dolayısıyla yemek odası/masası ile porseleni birbirlerine bağlayan ve modern zamanlarda kanıksanmış hale gelen bağ, istisnalar hariç, bu yüzyılda tam manasıyla kurulmuş değildir.

17. yüzyıla varıldığında hanelerin dışı açıklığı azalır ve tâbi olduğu bir dizi gelenek ve kuralla bir ölçüde resmî bir pratik olan akşam yemeği, sayıca daha küçük ve daha mahrem bir topluluk halinde yenmeye başlar. Yemek için bir masa etrafına toplanmış aileleri, lonca üyelerini ya da diğer toplulukları betimleyen dönem resimlerinin işaret ettiği gibi, yemek masası bir sosyalleşme ortamına dönüşmek yolundadır ("Sur la table", 2018). "Akşam yemeği yeme" (dining) ibaresi modern anlamını on yedinci yüzyılın ikinci yarısında kazanmaya başlarken, sadece yemek yemeye tahsis edilmiş odalar da bir ölçüde yaygınlaşmaya başlar. Önceki dönemlerde varlıklı haneler için bile alışıldık bir durum olmayan yemek odası uygulaması, ebatları çekerek büyütülen masalar, ankastre büfeler ve dolaplar gibi yeri

kolayca değiştirilemeyecek, ağır mobilyaların kullanıma girmesiyle pekişir (Ponsonby, 1997:377). Birer statü nesnesi olan ve en kıymetlilerini Osmanlı'dan ithal edilenlerin oluşturduğu "masa halıları" da, ki yemek esnasında beyaz bir masa örtüsüyle kaplanırdı, 15. yüzyıldan beri devam eden bir uygulama olarak, güç yetirebilenlerin yemek masalarını bu yüzyılda da süsler (Jackson, 2012).

Yemeğin kendisi belirli bir düzen kazansa da, sofraya gereçlerinin daha tek-biçimli ve düzenli hale gelmesinin önünde henüz uzun bir yol vardır. Alt ve orta sınıflar için farklı yiyecek ve içecekler, stoneware sürahiler, kurşun-kalay alaşımlı ya da ahşap tabaklar, earthenware kâseler ve cam bardaklar gibi farklı malzemelerden üretilmiş ve çeşitli biçimleriyle bir bütün oluşturmayan kaplar içinde sunulmaktadır ("Sur la table", 2018). Gümüş, kentsoylular ve ikinci derece soylular için bile fazla pahalıdır ve bu ara tabaka, on yedinci yüzyılın ortasında başlayarak, özellikle tatlı servisleri için, Çin porselenini taklit eden kaliteli "fayans"tan, yani kalay-sırlı earthenware'den yapılmış tabakları kullanılmaktadır (Chilton, 2013:90). Soyluların yemek kaplarıysa gümüştendir. Örneğin tuttuğu günlükte bilinen İngiliz bürokrat Samuel Pepys (1633-1703) Lord Mayor tarafından 1663'te Londra'da düzenlenen ziyafeti, konuklara earthenware maşrapalar ve ahşap tabaklar sunulduğu için yakışsızsız bulmuştur (Gabay, 1991:100). Parasını bizzat ödeyerek edindiği (hediye olmayan) gümüş takımıyla gurur duyan Pepys, 1666'da ise "Kendi koşullarımda hesaba kattığım dikkate değer bir şey, bir ziyafeti tefriş edecek kadar bol miktarda, toplam otuz adet, gümüş tabağımın olmasıdır" diye yazar (Wees, 1997:120). Üst tabaka yemeklerinde gümüş kap-kacak dışında bir malzemenin kabul edilebilir oluşu, ancak, porselenin teşhir dolaplarından/odalarından yemek masasının üstüne gelişiyle mümkün gibi görünmektedir ve bunun için henüz zaman vardır.

Öte yandan Avrupa soylularının yaşam tarzlarını şekillendiren asıl merkez, Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) ardından Avrupa'nın politik ve askeri açıdan baskın gücü ve kıtanın en zengin ülkesi olarak beliren Fransa'dır. Tüm Avrupa'da hayranlık uyandıran Versay Sarayı'nın yapıımıyla işaretlenen "Güneş Kralı" unvanlı XIV. Louis döneminde (1643-1715) Fransız beğeni, mimari, dekoratif sanatlar, peyzaj, moda ve davranış normları üzerinde yönlendirici olur ve kültürel ihtişamın standartlarını belirler (Perkins, 2009:167). Bu ihtişamın önemli bir parçası da o devirde hayli ağırlıklı konular olan aşıcılık kültürü ve sofraya adabıdır. Yeme-içme düzeni, saray yaşamının diğer yüzlerinde olduğu gibi temelde krallığın güç ve ihtişamını yansıtmak üzerine kurulmuştur ve yemek masası, her gün güç gösterilerinin sergilendiği bir sahne gibidir (Abramson, 2007:21). İpek kumaştan beyaz bir masa örtüsü, zemine kadar sarkacak şekilde ve kusursuz bir intizamla masayı kaplar, sanatsal bir edayla katlanmış bir örnek

peçeteler de bu masa üzerinde konukların gelişini beklerdi (Anne, 2011:146). Yirmiden fazla 'yemek öbeği'nin (course) sunulduğu ve saatlerce süren bu gösterişli ziyafetlerin başlıca konukları, daha önce hatırı sayılır bir özerkliğin keyfini süren ve şimdi kralın merkezi otoritesine boyun eğmek zorunda kalan bölgesel soylulardır (Shaw, 2014:60). Konuğun yemekler seçkisi içinden kendi kendine servis yaptığı ortaçağa özgü yöntemin "Fransız tarzı servis" (service à la Française) adıyla son şeklini alışı, bu ortamda gerçekleşir. Tüm Avrupa'da 19. yüzyıl başına kadar geçerli yöntem olarak kalacak olan Fransız tarzı serviste konuk, simetrik, kusursuz bir geometriyle masaya dizilen yiyecekler içinden sadece uzanabileceği mesafedekileri tabağına *kendisi* aktarıyor ve her bir 'yemek öbeği'nin ardından masa, hizmetçiler tarafından yeniden kuruluyordu (Abramson, 2007:20).

Diğer taraftan o esnada çatal kullanımı aristokrat sınıflarda iyice yerleşmiş olsa da, yemeğini başı açık yiyebilen tek kişi olan XIV. Louis ellerini kullanmayı tercih ediyordu (Abramson, 2007:21). Bıçak kullanımıysa, uç kısmı köreltilmiş ve yuvarlaklaştırılmış olmak koşuluyla, olağandı. Yuvarlak uçlu bıçak meselesi, dişlerini bıçakları vasıtasıyla temizleyen konuklarından duyduğu rahatsızlık nedeniyle, Kardinal Richelieu tarafından daha 1637'de gündeme getirilmişti. Böylelikle yemek, bir kaşık, yuvarlak/kör uçlu bir bıçak ve parmaklar yardımıyla yeniyordu. Parmakları emerek ya da masa örtüsüne silerek temizlemek yakışıksızdı ve parmakların, dizlerden aşağıya sarkacak şekilde bütün bir kucağı kaplayan kumaş peçeteyle temizlenmesi bekleniyordu. Et ve ekmek asla elle bölünmüyor, bu iş için sadece bıçak kullanılıyordu ("Dining with", 2018).

Tıpkı, kaşık ve bıçaklar gibi yemek/tatlı tabakları ve çorba kâseleri de, XIV. Louis'nin altın tabağı hariç, kıymetli gümüştendi (Anne, 2011:146). 1680 dolaylarında porselen bir yemek takımı fikri yeni bir şeydi ve böylesi eksiksiz bir takım, Versay Sarayı'nda bile henüz düşünmemişti (Martinez, 2016:174). Seramiğin, sofraya eşyası, özellikle aristokrasinin gurula kullanacağı bir yemek tabağı formunda gündeme gelişi, böylesi bir ortamda gerçekleşir: Sadece altmış civarında parçanın günümüze ulaştığı Medici suni porseleni, bileşimi geliştirilerek ve bu kez "yumuşak porselen" (soft-paste) adlandırılmasıyla 1673'te Fransa'da yeniden ortaya çıkar (Drachenfels, 2000:47). Bu tarihte Louis Poterat adlı Fransız seramikçi, telif hakları bizzat XIV. Louis'nin imzaladığı belgeyle korunan bir yöntemle, Rouen'de yumuşak porselen üretmeye başlar. Hayli sınırlı ölçekte üretim yapan ve piyasada tutunamayan Rouen fabrikası 1696'da kapanır (Hildyard, 1999:46). Ticari anlamda başarılı olan ilk yumuşak porselense 1690'larda Saint-Cloud fabrikasında (Fransa) üretilir (Munger, 2018:138). Yumuşak porselen, sert/gerçek porselen denilen Çin porseleninin beyazlığını ve hatta saydamlığını, belirli ölçüde taklit eder (Maggetti ve Dalbis, 2017:347). Bununla birlikte o, Lippert'ün (1987:13) açıkladığı gibi, gerçek porselenin ne sertliğine ne de dayanıklılığına sahiptir ve ısıl şoklara direnci de daha düşüktür; üstelik pişirim esnasında çökmeye yatkındır. Yine de yumuşak

porcelainin estetik nitelikleri, aynı yazara göre, onun bu teknik sıkıntılarını telafi etmekteydi.

Yumuşak porcelenin geliştirilmesi/pazarlanması süreci, Çin'in Ming Hanedanlığının 1644'te çökerek yerini Qing Hanedanlığına bırakmasıyla ilişkili politik huzursuzluk ortamıyla çakışır. Söz konusu durum, 1647-1680 aralığında Çin emperyal ihracatının neredeyse tamamen durması ve Japon porcelenin 1659'dan itibaren ilk kez Avrupa pazarına dahil oluşuyla sonuçlanır (Le Corbeiller ve Frelinghuysen, 2003:13-15). Aynı yıllara tekübul eden bir diğer durumsa, XIV. Louis'nin savaş giderleriyle tükenme noktasına gelen Fransız hazinesini düzeltmek için, 1689'da sayıları 200'ü ve toplam ağırlıkları da tahminen 20 tonu bulan masif gümüşten saray mefruşatının eritilmesi emrini vermesi ve ülke genelinde gümüş sofra eşyalarının kullanımını yasaklamasıdır (Schmidt, 2014). Bu iki durum, Jones'a (2013:111) göre seramiğe yemek masasında bir yer hazırlamış ve Saint-Cloud sözü edilen gedikten içeri sızmıştır. Yazar, Fransız yumuşak porcelenin, dekoratif olanlar kadar fincanlar, fincan tabakları, su sürahileri, kâseler, banyo kapları ve ecza kavanozları gibi işlevsel ürünlerin tasarımına yöneldiğini, bu tasarımlarda gümüş eşyadaki son modayı sıkıca izlediğini ve böylelikle ortama çarçabuk ayak uydurduğunun altını çizer. Öyle ki, Bertrand Rondot yüzyıl dönümündeki bu üretimi "çamurdan yapılma gümüş takımlar" olarak karakterize eder (Jones, 2013:111).

Rondot'un yakıştırmasının isabetli olacağı bir diğer üretim de Hollanda'nın Delft kentinde gerçekleşir. On yedinci yüzyılın ikinci yarısına varıldığında porcelen ithalatındaki patlama paralelinde Avrupa'nın temel seramik geleneğini oluşturan kalay-sırlı earthenware üretimi de belirgin bir atılım göstermiş ve İspanya, Portekiz, Fransa ve İngiltere ve Hollanda'da mavi-beyaz Ming porcelenin makul fiyatlı taklitlerinin üretildiği pek çok merkez ortaya çıkmıştır. 1640 dolaylarında böylesi merkezlerden biri olarak beliren Delft, 17. yüzyılın sonuna varıldığında Çin porcelenlerinin Avrupa'daki en iyi taklitlerini üreten, bu taklitle ilişkili olarak "Delft-mavisi" denen renkle tanınan dönemin en ünlü üretim merkezine dönüşür. 1685 dolaylarında diplomatik göreviyle Hollanda'da bulunan Bilina Kontu Wenzel Ferdinand Lobkowicz tarafından bir Delft firmasına sipariş edilen ve kontun isminin baş harfleriyle bezeli 150 parçalık sofra takımı (Le Corbeiller ve Frelinghuysen, 2003, s.17), bir yandan yüksek tabakanın sofra eşyasında seramik malzemeye yönelişini belgelerken bir yandan da sonraki yüzyılın gösterişli seramik/porcelen takımlarının habercisi olur. Öte yandan Lobkowicz takımının içerdiği çay/kahve fincanları ve çay servisine mahsus tatlı tabakları gibi parçalar, yüzyılın sonu itibariyle Avrupa üst sınıfları arasında çay, kahve ve kakao gibi egzotik içeceklerin tüketiminin yayılmaya başladığına da işaret eder. Sıcak içeceklerin tüketiminde kalay-sırlı earthenware bir kabın en kıymetli metal bir kaptan daha kullanışlı olduğu

şüphesizdir ve bu üstünlük, ısı iletkenliği büsbütün düşük ve ısıl şoklara direnci de yüksek olan porselen için daha da belirgindir. Sıcak içeceklerin, özellikle çayın sonraki yüzyılda orta sınıflara kadar yayılışı da, porselenin teşhir raflarından inerek yemek/çay masalarına gelişindeki temel etkenlerden biri olacaktır.

18. Yüzyıl: Avrupa Porseleni ve Müsrif Yemek Takımları

On sekizinci yüzyıl, her türlü vesayetten arınmış özgür akla yapılan vurgu (akılcılık) temelinde gelişen ve Prusyalı filozof İmmanuel Kant'ın "Bilmeye cesaret et!" söylemiyle taçlanan Aydınlanma felsefesinin, yaşamın hemen her alanında belirleyici olduğu bir çağdır. Bu doğrultuda "Aydınlanma Çağı" ya da "Akıl Çağı" olarak da adlandırılan yüzyıl, Batı bilim ve teknolojisinin Doğu'ya galebe çalışıyla işaretlenir. Toplumsal plandaysa davranış normlarındaki git gide artan bir incelmeye göze çarpar. On sekizinci yüzyıl kibarlığını Geç Orta Çağ ve Rönesans saraylarının görgü kurallarından farklılaştıran şey, nüfusun daha büyük bir bölümünü oluşturmaya başlayan orta sınıfların belirgin hale gelişi doğrultusunda çok daha geniş bir toplumsal düzlemin konunun muhatabı oluşudur (Taavitsainen ve Jucker, 2010:164). Bu kibarlığın en görünür yerlerinden biri olan yemek masası, çorba servis kâseleri (çorbalıklar), sos kapları, mumluklar ve şarap kadehleri gibi yeni formlarla görsel açıdan daha heyecan verici ve daha zarif bir yere dönüşürken sofraya hazırları, farklı, egzotik yiyeceklerin ve baharatların keşfi ve yeni tariflerin oluşturulmasıyla yeni gastronomik irtifalara yükselir (Nichols, t.y.). Sadece yemek yemeye ve ona ilişkin etkinliklere tahsis edilmiş özel bir mekân olarak akşam yemeği odası, yüzyıl boyunca git gide yaygınlaşarak medeni oluşun elzem göstergelerinden birine dönüşür. Fransız sarayının belirleyiciliği doğrultusunda "Fransız tarzı servis"se evrensel ölçekte yegâne medenî tarz olarak yerleşir. Bu doğrultuda Wees (1997:121), yüzyılı, "Bu bir *le service à la française* çağıdır" diye özetler ve tabakların, sofraya takımının bütünlüğünü gösterecek şekilde, dikkatle tasarlanmış bir plana göre masaya yerleştirildiğini, on beş dakika kadar sofrada kalan her bir "yemek öbeği"nin ardından masanın aynı geometrik incelikle yeniden dizildiğini, bunun dışında uşakların görevlerinin içeceklerin ikramı ve baharatlarla ekmeğin iletimiyle sınırlı olduğunu anlatır. Akşam yemeği sofrasında diyalog kurma sanatı da, özellikle her iki cinsin de bulunduğu yemeklerde, Aydınlanma düşüncesinden beslenen yeni, gözde bir beceridir (O'Keefe, 2001, 57). Ayrıca bireysel bir yemek enstrümanı olarak çatal karşısındaki direniş 1750 dolaylarında bütünüyle kırılır ve diş sayısı üç ya da dört olacak şekilde artan ve formu bezelye gibi yiyeceklerin de taşınmasına imkân verecek şekilde hafif bir eğim kazan çatal da sofraya adabının elzem bir unsuruna dönüşür (Drachenfels, 2000, s.198).

On sekizinci yüzyıla iliştilen etiklerden biri de "porselen çağı"dır: On yedinci yüzyılın sonuna tarihlenen Fransız yumuşak porseleni, sert/gerçek

porcelainin Avrupa'daki yeniden-icadının habercisi gibidir. "Güçlü" lakabıyla anılan Saksonya Prensi ve Polonya Kralı Augustus'un (1670-1713) himayesindeki bir laboratuvarında dönemin iki gözde bilim-insanı, Johann Friedrich Böttger ve Kont Ehrenfried Walther von Tschirnhaus, 1709 tarihinde, gerçek (sert) porcelen yapmayı başarırlar. Le Corbeiller'a (1990:6) göre bu keşif, 1700 yılında Saksonya'daki Colditz beldesinde beyaz, kaliteli bir kil bulunuşu ve fizik/matematik alanlarında dönemin öne çıkan bir ismi olan Tschirnhaus'un o esnada saray hizmetinde bulunuşu gibi pek çok öngörülemez durumun talihli denilebilecek şekilde kesişmesiyle gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Çin porceleninini sırrını çözebilmek yolunda harcanan çabaların, ki yaklaşık 800 yıldır süregelmektedir, kristalize oluşunu simgeleyen Avrupa'nın ilk sert porcelen fabrikası 1710'da Meissen'de açılır (Zumbulyadis, 2010:24).

Meissen, porcelen üretimindeki tekeli sürdürmek için formülü Avrupa'nın geri kalanından gizler. Fabrika ortamı bir hapisane gibidir ve sağır ve dilsiz işçilerin istihdamına kadar uzanan olağan üstü güvenlik önlemleri uygulanır (Drachenfels, 2000, s.50). Buna rağmen "beyaz altın"ın sırrı dışarıya sızar ve Meissen'i izleyen ilk sert-porcelen fabrikası 1718'de Viyana'da açılır. Onu, hepsi kralî ya da aristokratik himayede olmak üzere, İtalya'da Venedik (1720) ve Doccia (1735), Fransa'da Sèvres (1768)⁸ ve Danimarka'da Kopenhag (1775) fabrikaları gibi diğer onlarca izler. Fakat üretim proseslerinin yerleşmesi elbette kolay değildir ve yarışa bir adım önde başlayan Meissen, bu avantajıyla yaklaşık 1750'ye kadar Avrupa sert porcelen üretiminde rakipsiz olarak kalır. Fransız Sèvres ise Yedi Yıl Savaşları'nda (1756-1763) Meissen'in Prusya kralı Büyük Frederick tarafından ele geçirilmesini takip eden dönemde liderliği ele geçirir ve kıtanın en gözde porcelen fabrikası olarak öne çıkar (Lippert, 1987:14).

Öte yandan bu fabrikalar esasen saraya ya da aristokratik siparişlere dönük hayli sınırlı bir üretim yapmaktadır ve "yerli" sert-porcelen ürünlerin fiyatları çok yüksektir⁹. Bu nedenle porcelen ithalatı on sekizinci yüzyılın büyük bölümü boyunca hız kesmeden sürer. Bu esnada Çin'in Jingdezhen kenti, 4 bin yerel fabrikayı beslemek üzere ateşlenen sayısız fırınları ve Avrupa'dan başka Japonya ve Güney Doğu Asya'yı da içeren devasa ihracat hacmiyle tam bir küresel üretim merkezidir (Trentmann, 2016:88). Bu ticari başarıda porcelenin eşsiz güzelliğinden başka hedef pazarın beğeni ve eğilimlerinin titizlikle dikkate alınışının da önemli payı vardır. Jingdezhen, bira kupaları, tabaklar, sosiyerler ve büyük çorba kâseleri gibi Batıya özgü

⁸ Vincennas ismiyle 1740'ta kurulan fabrika 1756'da Sèvres ismiyle yeni yerine taşınır. 1768, Sevres'in sert porcelen üretimine başladığı yıldır.

⁹ Porcelenin fiyatı o denli yüksekti ki, başta sanat eserleri olmak üzere belirli emtianın alımında kimi zaman para yerine kullanılmış, örneğin Augustus'un Dresden'deki Galerisinde yer alan eserlerin çoğunun ödemesi porcelenle yapılmıştır (Johns, 2016, s.374).

formlar üretmekte ve bunları Batılı görsel dağarcığı kullanarak tezyin etmektedir (Richards 1999: 57). Diğer taraftan bu yüzyılın başında uzak doğu ticaretinin liderliği, Kraliçe I. Elizabeth'in resmî ve manevi himayesinde ulusal bir tekeller birliği olarak kurulmuş olan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi yoluyla İngilizlere geçer. Sadece İngilizlerin yaptığı porselen ithalatı, 18.yüzyılın ilk döneminde, yıllık 1 ila 2 milyon parça arasındadır ve 1777 yılına varıldığında İngilizlerden başka Hollanda, Fransa, Danimarka ve İsveç şirketlerine ait gemilerin Avrupa'ya taşıdığı toplam porselen yükü 700 tonu bulur (Berg ve Clifford, 2015:104).

Bu büyük hacimli ithalat içinde git gide ağırlık kazanan bir kalem de, hanedan armalı (armorial) takımların başını çektiği, özel sipariş üzerine hazırlanmış porselenlerdir. Hollanda ve İngiliz şirketlerinin yüzyılın hemen başında ithalatına başladıkları böylesi sofrata takımlarının maliyeti olağanın on mislini bulabilmektedir ve yüzyıl boyunca sadece İngiliz ailelerin siparişleri dört binden fazladır (Finlay, 2010:267). Hanedan armalı yemek/çay/kahve takımlarına dönük büyüyen ilgi, armaların detaylı ve daha doğru bir betimlemesine imkân veren çok renkli –sır üstü- dekorlu tasarımları da gözde hale getirerek, önceki yüzyılda açık bir hegemonya kuran klasik “mavi-beyaz”ların rakipsiz üstünlüğünü ilk kez sarsar (Munger ve Frelinghuysen, 2003).

Finlay (2010:267), Çin'de yemek takımlarının saray erkânı ve asiller arasında kullanımının 16. yüzyılın başlarına kadar geri gittiğini, ilk Ming imparatorlarının ziyafet sofralarında her biri yirmi yedi parçadan oluşan ve eş motif ve renklere sahip yemek takımları kullandıklarından söz eder. Örneğin İmparator Jiajing (i.1522-1666), Jingdezhen'e, 26.350 kâse ve 50.500 tabağın yer aldığı, ejderha motifleriyle süslü 1340 adet yemek takımı siparişi vermiştir. Dolayısıyla Çin açısından “porselen yemek takımı” olgusunun kendisi değil fakat Avrupa pazarının böylesi siparişler vermeye başlaması yeni bir durumdur.

Uzak Doğu'da, İtalyan mayolikasında ya da Delft seramiklerinde örnekleri görülmekle beraber, modern yemek takımı konseptiyle *tam olarak* örtüşen üretimlerin doğum yeri Avrupa'dır ve bu üretimin öncüsü elbette Meissen'dir. Bunu biraz açmak gerekirse, burada söz konusu olan, önceki dönemlerde zaman zaman görüldüğü gibi, münferit kapların renk, motif ve form *benzerliğine* dayalı bir derlemesi ya da parça adedi görece mütevazı kalan uygulamalar değil fakat planlı bir tasarımla üretilmiş, süsleme ve form açısından kusursuzca *eşleşen* tabaklarıyla/kaplarıyla tam tekml bir yemek/tatlı takımıdır. Kral Augustus Avrupalı diğer pek çok monark gibi Versay Sarayı'ndaki yaşamın bir hayranıdır ve zarafetle gösterişin kol kola girdiği büyük ziyafetlere imrenmektedir. Bu doğrultuda kral, banisi olduğu Meissen fabrikasından böylesi ziyafetlerin gerekli kıldığı çok parçalı, müsrif yemek takımları yapmasını ister. Böylelikle Avrupa'nın ilk sert-porselen fabrikası, kuruluşundan kısa bir süre sonra bu üretim kalemi üzerinde yoğunlaşır (Blaszcyk, 2006:11). Le Corbeiller'e (1990:7-8) göre on yedinci

yüzyılın sonunda gözle görülür bir mükemmelliğe ulaşarak Versay ziyafetlerinin yerleşik bir unsuruna dönüşen Fransız gümüş takımlarının, Meissen'in bu yöneliminde belirleyici bir etkisi olmuştur. Finlay (2010, s.267) ise, porselen yemek takımı ithalatının başlamasının Meissen için güdüleyici olduğunu belirtir. Yazara göre Meissen'de standart bir yemek takımı 60 yemek tabağı, 24 çorba kâsesi, 21 büyük servis tabağı, 4 sos kabı, 1 balık tabağı, 6 büyük çorba servis kâsesi, 6 tuzluk ve 6 salata kâsesi olmak üzere toplam 130 parçadan oluşmaktadır ve baharatlıklar, oval tabaklar, şarap soğutma kovaları ve mumluklarda çoğu kez takıma ilave edilmektedir.

“Kuğulu Takım” (Swan Service) hem bu yeni modanın başlatıcısı hem de on sekizinci yüzyıla tarihlenen en “abartılı” yemek takımı olmak bakımından önem taşır. 1733'te Meissen fabrikası müdürlüğüne getirilen Kont Heinrich von Brühl tarafından kendi evlilik merasimi vesilesiyle 1737'de ısmarlanan takım, ana tema olarak deniz yaşamını alır ve her birinde kuğu, yunus, su perisi, deniz kabuğu gibi alçak-kabartma imgelerin yer aldığı 2200 parçadan oluşur. Fabrikanın baş modelleyicisi Kändler, olabildiğince doğal bir betimleme isteğiyle Dresden Sarayı'nın sanat ve doğal tarih koleksiyonlarında incelemeler yapmış ve kabartma imgelerin geri planda kalmaması için hayli sınırlı bir renklendirmede ısrarcı olmuştur (Resim 1) (Drachenfels, 2000:123; Jaques, 2016:75).

Resim 1 Johann Joachim Kändler, Kuğulu Takım'dan bir servis tabağı, 1737-41, alçak-kabartma ve sır-üstü dekorlu sert porselen, 37,9 cm. (çap), Houston Güzel Sanatlar Müzesi (“Plate”, 2018).

Meissen'de 1730'ların sonunda ikinci bir ana-üretim hattı olarak beliren ve bir yerde Avrupa porselen heykelticiliğini başlatan figürinler de aslında sofra takımlarının birer ögesidirler. "Orta-süsü" görevi gören bu figürinler, "trionfi" denen ve İtalya'dan kuzeye doğru yayılarak önceki yüzyılların festival sofralarını süslemiş olan şeker-heykellerin porselenden üretilmesi fikrine dayanır. Av merasimleri ya da teatral gösteriler gibi saray yaşamının debdebeli yönlerini betimleyen (Blaszczyk, 2006:11) bu orta süsleri, Le Corbeiller'a (1990:8) göre, Meissen'in porselen sanatına en özgün ve etkin katkısıdır. Motta (2017:13) ise bu figürinlerin sanatçıların (model ustalarının) yaratıcı güçlerini kıskırtacak bir alan oluşturduğuna değinir ve üretimin Johann Joachim Kandler'ın (1731-74) liderliğindeki ilk evresinde yoğun süslemeleri ve canlı renkleriyle daha çok Barok bir beğeniyi yansıttığını, sonra Camillo Marcolini'nin (1774-1813) sadeliğin öne çıktığı Neoklasik tarzı takip ettiğini belirtir.

Böylelikle Meissen, yemek takımlarından başka porselen orta-süsleri üretiminde de uzmanlaşır ve saray ziyafetlerinin bir parçası ve elzem bir gösteri formuna dönüşen bu ihtişamlı takımlar Dresden'de ve diğer Avrupa saraylarında moda haline gelir (Blaszczyk, 2006:11; Le Corbeiller, 1990:8). Bu süreç, aynı zamanda Meissen'i Uzak-Doğu porselenlerinin başlıca rakibi haline de getirir¹⁰.

Diğer taraftan Saksonya kralı Augustus, yemek takımları başta olmak üzere himayesindeki Meissen'de üretilen porselenleri, Saksonya ülkesi/kralı tarafından ihsan edilen birer diplomatik hediye olarak kullanmaktadır. Böylelikle porselen, üretildiği ülkenin ileri teknolojisine ve endüstrisine vurgu yapan politik bir araç olarak iş görmeye başlar. Augustus'un porselen koleksiyonuna ev sahipliği yapan Dresden'deki "Japon Sarayı"nın tavanı için tasarlanan fakat uygulanamayan bir fresk, Broomhall ve Gent'in (2016a:264) araştırmasına göre, bu politik içeriği cisimleştirir. Freskte Saksonya ve Asya tarafından kendisine sunulan porselenler arasında seçim yaparken betimlenen tanrıça Minerva, Saksonya'ya zafer tacı giydirirken, Asya porselenleri geri götürülmek üzere gemilere yüklenmektedir. Bu, özelde Meissen ürünlerine genelde Avrupa sert-porselenine yüklenen küresel, estetik, ekonomik ve politik gücün aşikâr bir beyanıdır.

On sekizinci yüzyıl boyunca tüketimi git gide artarak üst sınıflardan orta sınıflara doğru hızla yayılan çay, kahve ve çikolata gibi sıcak içecekler için porselen ideal bir malzemedir ve Meissen yemek takımlarında olduğu gibi çay/kahve takımları üretiminde de Avrupa'nın öncü fabrikasıdır. Örneğin bir Osmanlı taciri 1732'de 24 bin, 1734'de 36 bin adet kahve fincanı sipariş eder (Artan, 2011:118). Saksonya, yemek takımları kadar çay/kahve

¹⁰ Bu durum Osmanlı Sarayı üzerinden de örneklenebilir: Sultan III. Mustafa'nın kızı ve III. Selim'in kız kardeşi olan Hatice Sultan'ın (1768-1822) Saksonya, Viyana ve Fransız porselenine dönük özel bir ilgisi vardır ve 1822'de öldüğünde Hazine Dairesi'ne nakledilen yüzlerce parçalık koleksiyonundan sadece dördü Çin porselenidir (Artan, 2011, s.117).

takımlarını da politik niyetler dâhilinde kullanır. Johns (2016:374), bu durumun tipik bir örneği olarak papalık mecmuası *Chracas*'ın 18 Mayıs 1743 tarihli sayısından bahseder. Mecmuada Papa XIV. Benedict, kendisine Saksonya kralı III. Augustus tarafından hediye edilen Meissen yapımı etkileyici porselen takımdan duyduğu memnuniyeti yazar. Kuvvetle muhtemelen III. Augustus, papanın sıcak içeceklerin tüketileceği bir kahve-evi (Caffeaus) inşa ettirdiğini bilmektedir ve porselen takım, ilişkilerin iyi tutulması amacıyla yönelik politik bir hamledir.

Prusya kralı II. Friedrich (1712-1786) de materyal kültüründeki gücün farkındadır. Broomhall ve Gent'in (2016:264) özetlediği gibi, önce Uzak-Doğu porselenine doğrudan erişmek amacıyla 1751'de ulusal bir şirket kuran II. Friedrich, başarısız olan bu girişimin ardından kendi porselen fabrikasını kurmayı gündemine alır. Yedi Yıl Savaşları esnasında 1756'da Dresden'in Prusya birlikleri tarafından ele geçirilişi ve Meissen fabrikasındaki pek çok sanatçının Berlin'e getirilişi, Prusya'da porselen üretimi için uygun ortamı oluşturur. 1763'te himayesinde kurulan Berlin Kraliyet Porselen Fabrikası'nın (KPM) aynı zamanda başlıca müşterisi de olan II. Friedrich, 1765'te 21 adet gösterişli yemek takımı sipariş eder ki o dönemde hiç kimsenin sahip olmadığı bir envanterdir. Tıpkı Saksonya'da olduğu gibi porselen takımları diplomatik hediyeler olarak kullanan II. Friedrich, gözle görülür bir hırsıyla kültürel, ekonomik ve politik bir güç formu olarak porselene sahip olmayı ve onu kontrol etmeyi istemiştir.

Bu durumun tipik ve Türk tarihiyle de ilişkili olmak bakımından ilgi çekici bir örneği, 1772 tarihli "Berlin Tatlı Takımı"dır. 1768-1774 yılları arasında yaşanan ve Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sonlanan Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı'nın ağır yenilgisi ve Rusya'nın Kafkasya'da hâkimiyet kurmasıyla sonuçlanır. "Berlin Tatlı Takımı", Odom'a (2001:15) göre, II. Friedrich'in 1764'teki Prusya-Rusya ittifakının bir anısı ve özellikle Rusya'nın Türkler karşısındaki 1770 tarihli¹¹ askerî zaferinin bir kutlaması olarak Rus Çaricesi Büyük Katerina'ya takdim ettiği bir hediyedir ve Friedrich, güç ve itibarına işaret eden bir malzeme olarak porseleni özellikle seçmiştir. Çatal-bıçakların porselen tutamakları dâhil takımın her bir parçasında söz konusu savaştan sahneler betimlenirken bir de gösterişli bir "orta-süsü" bulunur. "Orta-süsü"nde merkezi figür, Odom (2001:15-16) tarafından anlatıldığı üzere, başındaki tacıyla mağrur biçimde tahtında oturmakta olan Büyük Katerina'dır. Onu, tekil ya da grup halindeki başka figürler çevreler. Bir grup, resim, heykel ve müzik gibi sanatları temsil eden alegorik kadın figürleriyken diğeri otantik kostümleri içinde Rus imparatorluğundaki etnik grupları betimler. Rus köylüleri ve Kazaklardan bazıları, Türkleri mağlup

¹¹ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tarihi 1774 olmakla beraber, 1770 itibariyle savaşın Ruslar lehine neticesinin kesinleştiği anlaşılmaktadır. Berlin Tatlı Takımı'nın teslim ediliş tarihi de (1772), sözü edilen antlaşmadan iki yıl kadar öncedir.

edişlerine işaret edecek şekilde ellerinde Osmanlıya özgü sarıklar/başlıklar taşımaktadırlar. Türklerse zincire vurulmuş halde betimlenmiştir. Takım, sadece Katherina'nın söz konusu askeri zaferine değil, aynı zamanda onun Rus imparatorluğu'nun sınırlarını genişletişine de bir övgüdür.

Resim 2 KPM, Berlin Tatlı Takım'dan Osmanlı askerlerini betimlendiği bir servis tabağı, 1770-72, sır-üstü dekorlu sert porselen, 25,5 cm. (çap), Ermitaj Müzesi ("Dessert Plate Showing", 2018).

Resim 3 KPM, Berlin Tatlı Takımı orta süsünden esir alınmış Osmanlı askerlerini betimlendiği figür grubu, 1770-72, sır-üstü dekorlu sert porselen, h: 48 cm., Ermitaj Müzesi ("Decorative Group", 2018).

Büyük Katerina'nın porselen yemek takımlarından oluşan büyük koleksiyonu, kendisine hediye edilenler kadar çariçenin bizzat sipariş ettiklerini de içerir ve "modern pazarlamanın babası" olarak anılan ve İngiliz sanayi devriminin belli başlı liderlerinden biri olan Josiah Wedgwood'un firmasına 1773'te ısmarlanan "Kurbağalı Takım"¹² (Frog Service), böylesi siparişlerin en çarpıcı örneklerinden biridir. Çariçenin isteği doğrultusunda İngiltere sayfiyelerinin elle işlenmiş 1244 ayrı görünümünün betimlendiği toplam 952 parçalık takım, 1774 yılında tamamlanır ve Rusya'ya gönderilmeden önce firmanın Londra'daki teşhir mağazasında belirli bir giriş ücreti karşılığında bir müddet sergilenir.

¹² Çariçe, Kurbağa Bataklığı (La Grenouillère) denilen mevkideki Chesmenski Sarayı'nda kullanılmak üzere ısmarladığı bu takımın her parçasında hanedanlık kalkanı içindeki yeşil bir kurbağadan oluşan bir amblemin tekrarlanması ister.

Resim 4 Josiah Wedgwood and Sons, Kurbağalı Takım'dan West Wycombe (Buckinghamshire) manzaralı bir servis tabağı, 1773, tek renk sır-üstü dekorlu creamware, 39,4 cm. (uzun çap), Victoria ve Albert Müzesi ("Frog service", 2017).

Lowe (2018:135), Büyük Katerina'nın saray ziyafetlerindeki şatafatın basit bir statü gösteriminden fazlası olduğunu, çariçenin yemek takımlarıyla bir zenginlik teşhiri yapmaktan başka kendisinin Büyük Petro'nun açtığı Aydınlanma yolunda ustalıklı yürümekte olduğu algısını da pekiştirdiğini, böylelikle bu takımları diplomatik aygıtlar olarak kullandığını belirtir. "Kurbağalı Takım", yazara göre, bu projenin en sembolik örneğidir: İngiliz hayranlığı doğrultusunda Rusya'nın yapısal reformlarını İngiliz modeli üzerinde temellendirmek isteyen, aynı zamanda kendi saray efradı için de İngiltere'nin kültürlü aristokrasisine bakan çariçe, "Kurbağalı Takım"la bu yönelimini bile isteye açığa vurmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu ünlü sofraya takımı, Rusya ve İngiltere arasında apaçık bir diplomasi jestidir. Öte yandan çariçenin debdebeli saray ziyafetleri, her bir yemeğin/tatlının garsonlar/uşaklar tarafından sunulduğu "Rus tarzı servis" in (service à la Russe) Fransız tarzının yerini alarak tüm Avrupa'da benimsenmesinde rol oynamış, Rus tarzı servis, 19. yüzyılın başından günümüze varıncaya değin resmî yemeklerin geçerli servis tarzı olarak yerleşmiştir (Odom, 2001:31).

Diğer taraftan yüzyılın ilk yarısında sert porselen üretiminde görece geri kalan Fransa, kendi icadı olan yumuşak porseleni hem geliştirmek hem de yeni yönelime uyarlamak arayışındadır. 1730'da kurulan Chantilly (Şantiyi)

fabrikası, Jones'a (2013:156) göre, porseleni teşhir raflarından alarak sofraya eşyası, mürekkep hokkası ya da baston tutamağı gibi günlük yaşamda iş gören eşyalara dönüştürmüş, hatta onu Fransız mutfağının yeni eğilimleriyle bütünleştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Chantilly, Fransız porselen üretiminin yörüngesini yemek masasının üzerine yerleştirir ve modern sofraya takımlarının üretiminde Fransa'nın ilk ve Meissen'in ardından Avrupa'nın ikinci fabrikası olur. Fakat Fransız porselencilikinin atılım gösterdiği asıl yer, saray himayesine mazhar olan Sevres'dir.

Fransa kralı XV. Louis (1710-1774), porselen konusunun coşkulu bir takipçisi olan resmî metresi Madam Pompadour'un (1721-1764) teşvikiyle Vincennes (Vinsen) yumuşak-porselen fabrikasını desteklemeye başar ve ardından 1753'te Vincennes'in kraliyet fabrikası olduğunu ilan eder. Fabrika, 1756'da Pompadour'un ikamet ettiği malikânenin yakınlarındaki Sevres beldesine taşınır ve bu isimle anılmaya başlanır. Sevres, Broomhall ve Gent'in (2016b:61) araştırmasına göre, 1768 öncesinde Meissen ve KPM gibi sert-porselen üretimeye muktedir değildir ve dönemin ünlü kimyacısı Jean Hellot'un (1685-1766) liderliğinde yeni renkler¹³ ve dekorasyonlar üzerine yoğunlaşır. Bu süreçte mor ve sarı gibi diğer pastel renklerle uyuşan donuk bir turkuaz rengi olan *Bleu Céleste* (Cennet Mavisi), etkileyici bir pembe tonu olan *Rose Pompadour* (Pompadour Gülü) ve *Blue du Roi* (Kral Mavisi) olarak bilinen kuvvetli bir kobalt mavisi geliştirilir.

Adams (2007:184), dekorasyon, renk ve yıldızlamanın zengin kullanımı, itina ve emek yüklü tasarımı, teknik mükemmelliği ve klasik literatüre dayalı konu seçimiyle Sevres porseleninin, hem politik hem de ekonomik bir anlam taşıdığına altını çizer. Yazara göre, Sevres porseleni Fransa'yı çok hünerli bir işgücüne sahip, yüksek kültürde bir ülke olarak sunmakta, açıkça üstün dekorasyonu da sarayın güç, zenginlik ve estetik standartlarını beyan etmektedir. Bu özellikleri nedeniyle ki Madam Pompadour'un yüklü Sevres siparişleri bir vatanseverlik edimi olarak görülür.

¹³ Pişmiş, sırlı ürün üzerine uygulanan ve görece düşük bir sıcaklıkta yeniden fırınlanarak sabitlenen sır-üstü renkler kastediliyor.

Resim 5 Sèvres Porselen Fabrikası, Akik Takımı'ndan 5 parça, 1777-8, sır-üstü dekorlu ve yaldızlı yumuşak porselen, Ermitaj Müzesi (Vilensky, 2015).

Sevres'in Avrupa porselenciliğinde öne çıkışı Büyük Katerina'nın dikkatini çekmiş gibi görünmektedir ve fabrikanın üstlendiği en şaşıla ve o ölçüde pahalı proje, Rusya çaricesinin siparişiyle başlar. Büyük Katerina'nın Türk-Rus savaşının öne çıkan komutanı ve aynı zamanda aşıkı General Grigorii Potemkin için ısmarladığı "Akik Takımı" (Cameo Service), yumuşak porselenden 744 parçalık tam tekmil bir yemek ve tatlı takımınıdır. Tatlı takımının "orta-süsü", tanrıça Minverva'yı müzler tarafından çevrelenmiş yüksekçe bir kaide üzerinde betimler ve Miverva üzerinden çarichenin bilgelik, erdem ve adalatine gönderme yapar (Odom 2001:16). Çarichenin siparişin ekonomik ve politik boyutlarının bütünüyle farkında olduğunun altını çizen Adams'a (2007:184) göre, Rus-Fransız ilişkilerinin gergin olduğu bir evrede gerçekleşen bu pahalı sipariş, uluslararası ticari bir işlem boyutundadır ve Fransa'nın kültürel statüsünü öven manidar bir diplomatik jesttir. Diğer taraftan 1779'da St. Petersburg'da bizzat Potemkin¹⁴ tarafından teslim alınan takım için çıkarılan ve bugünün parasıyla yaklaşık 40 ila 50 milyon dolara karşılık gelen hesap Çariceyi duraksatmış ve ödeme ancak 1792'de gerçekleşmiştir (Siegal, 2014).

¹⁴ Jaques (2016, s.169), Potemkin'in bu ihtişamlı takıma karşılık olarak Katerina'ya gerçekten özel bir hediye vermek istediğini, her şeye sahip bir kadına nasıl mukabele edeceği konusunda tereddüt yaşadığını ve bir "Ankara kedisi"nde karar kıldığını anlatır.

Resim 6 Ermitaj-Amsterdam Müzesi'nde gerçekleşen "Dining with the kings. The fragile beauty of the Hermitage" adlı sergide Evert Elzinga'nın fotoğrafından Akik Takımı'nın sergilenişi ("Dining with", 2014).

Estetik boyutları kadar devasa maliyetiyle de öne çıkan bir diğer Sevres projesi de, Kral XVI. Louis tarafından 1783'te şahsi kullanımı için ısmarlanan müsrif takımdır. Sassoon'un (1991:148) verdiği bilgilere göre Sevres'in sadece en iyi sanatçıların görev alacağı ve tamamlandığında 422 parçadan oluşacak takım için oluşturulan ödeme planı, üretim aşamasının 23 yıla yayılmasının hesaplandığını gösterir. Bu, kısmen, takımın devasa maliyetinin (164, 390 livre) yıllık ödemelere (yaklaşık 7,000 livre) bölünüşüyle ilgilidir. XVI. Louis Fransız İhtilali sonrasında 1793'te azledildiğinde ancak 198 parça tamamlanabilmiştir.

Sonuç

On sekizinci yüzyıl, yüzlerce yıla yayılan bir muammayı çözmüş olmanın gurur ve güveninin, merak ve egzotizmden beslenen bir cazibeyle harmanlanışından ivmelenen bir porselen tutkusuna, hatta "deliliği"ne (chinamania) tanıklık etmiştir ki durum Osmanlı üzerinden bile örneklenebilir: Artan (2011:117), Topkapı Sarayı koleksiyonuna giren porselen sayısının onaltıncı yüzyılda 400 ve on yedinci yüzyılda 3,645 iken on sekizinci yüzyılda 16,566'a çıktığını belirtir. Bu bağlamın önemli bir parçası John Gay, Alexander Pope ve Charles Lamb gibi yazarlar ile William Hogarth gibi ressamların eserlerinde tüm açıklığıyla yer aldığı üzere, porselene atfedilen dişil karakterdir. Porselen, evcimen bir ortamda gerçekleşen kadınsı bir edim olarak çay içim pratikleriyle ilişki içinde, beyaz, yumuşak yüzeyi (teni), narinliği ve kırılabilirliğiyle bir kadın metaforuna

dönüşmüştür¹⁵. Porselen yemek/tatlı takımlarının bir güç, itibar ve politik söylem aracı olarak kullanılışı da, on sekizinci yüzyıl porseleni bahsinin bir diğer önemli boyutudur. Siegal'ın (2014) günümüzün 40-50 milyon dolarına karşılık geldiğini söylediği "Akik Takımı" için yaptığı hesaptan hareket edilirse, örneğin, XVI. Louis takımının maliyeti de yaklaşık 25 milyon dolara denk düşmektedir. Bunlar, günümüz uluslararası ticaretinde gündeme gelen ve kime verildiği üzerinden ülkelerin politik duruş ve yönelimlerine işaret eden askeri teçhizat vb. gibi önemli ihalelerin bütçelerindeki rakamlara benzerdir. Bu matematik veriler, "porselenin değeri" ile kastedilen şeyin basit bir söz sanatı olmadığına altını çizmek bakımından önem taşır. Dolayısıyla erken-modern dönem porselenini anlamak için, herşeyden önce envai çeşit ve kalitedeki seramik/porselen takımlara ya da biblo vb. nesnelere bir servet ödemeksizin ve görece kolayca sahip olunabileceği gibi günümüz dünyasına ait önkabullerden uzaklaşmak gerekir.

Cavanaugh ve Yonan'a (2017:4-5) göre sanat tarihçilerin çoğunun porseleni gözlerden ırak bir yerlere tıktırmalarının ardındaki sebep, böylesi önkabullerdir. Yazarlar, bu saptama üzerinden hem sanat tarihi-porselen ilişkisini hem de on sekizinci yüzyıl porselenini irdeler. Buna göre sanat tarihi, kendisine, işlevsizlik, ciddilik ve çıkarsız estetik hazla karakterize edilen "büyük sanat"la iştigal etme rolünü biçmiştir ve porselen, sanat tarihinin bu kimliğiyle kavgalı bir materyaldir. Bu doğrultuda görece uzun, güzide ve son dönemlerde daha geniş bir metodoljik perspektife sahip olmakla beraber, porselen hakkındaki akademik araştırma, hiçbir zaman erken modern dönem resim ve heykelleri hakkındaki yazıların gürlüğüne ve hacmine erişememiştir. Bu, Cavanaugh ve Yonan'a (2017:5) göre on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının porselenle büyülenişi, üretildiği ve satıldığı yüklü miktarlar ve dönemin sosyal ve sanatsal söylemlerinde porselene durmaksızın atıfta bulunulduğu dikkate alındığında tuhaf bir durumdur.

Aslında sosyal ve sanatsal söylemlerin porselene atıfta bulunulması, elbette anlam katmanlarındaki dönemsel değişimlerle birlikte, günümüze varıncaya değin durmaksızın devam etmiştir. Bu doğrultuda yakın/güncel dönem edebiyatındaki, kısa filmlerindeki, çizgi filmlerindeki ve çağdaş sanat pratiklerindeki sayısız örnek, makalenin sınırları gereği bir tarafa bırakılarak, bir "gazete haberi"ne bakılacaktır.

2018 Ekim'inde Çinli bir aile İsveç'te konaklayacakları otele rezervasyon saatinden önce ulaşır ve birkaç saat otel lobisinde beklemek ister. Otel görevlilerinin bunu uygun görmemesi üzerine bir tartışma ve ardından İsveç polisinin aileye müdahalesiyle bir arbede yaşanır. Çin büyükelçiliğinin eleştirel demeciyle bir tür diplomatik krize neden olan olayı *The Guardian* için değerlendiren David Bandurski (2018), bir Çin-Avrupa ilişkileri

¹⁵ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Yılmaz (2017).

uzmanıdır, yazısında sık sık porselene atıfta bulunur. Çin tarafının tepkisini abartılı bulan Bandurski, kadim Çin kültürüne özgü “porselen tokuşması” üzerinden bu ülkeyi eleştirir. “Porselen tokuşması”, kalabalık bir pazarın çıkışında kıymetli porselenlerle bekleme ve birilerinin dikkatsizliğiyle kırılan porselenler için yaygara koparıp ücret talep etmeye dayalı dolandırıcılıktır. Yazar, ayrıca, Çin tarafını kastederek “kırık porselen diplomasisi” tabirini de kullanır.

Bandurski'nin düşün dünyasında erken-modern dönem porseleninin ve ona yüklenen anlamların belirgin izlerini fark etmek güç değildir. Cavanaugh ve Yonan'ın yukarıda değinilen saptamaları tekrar gündeme alınacak olursa, porselene ilişkin belirli ön kabuller aşılamadığında, sadece birkaç yüzyıl öncesinin estetik üretimlerini değil, örneğin Bandurski'nin Ekim 2018'e tarihlenen göndermelerini de anlamak imkân harici kalacaktır. “Beyaz altın”ın on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki “yüce” değerine artık sahip olmadığı şüphesiz olmakla beraber, büyük okyanusları kat eden kadırgaların her bir seferiyle yüzyıllar içinde inşa edilen ve üstelik derin bir gizemle de sarmalanan bu yüceliğin kalıtları, günümüz dünyasında da açıkça bakidir.

Kaynakça

- Abramson, J. L. (2007). *Food culture in France*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Adams, S. (2007). Sevres Porcelain and the Articulation of Imperial Identity in Napoleonic France. *Journal of Design History*, 20(3), 183-204. doi:10.1093/jdh/epm024
- Adamson, G. (2017). Rethinking the Arcanum: Porcelain, secrecy, and the eighteenth century culture of invention. A. Cavanaugh ve M. E. Yonan (Ed.). *The cultural aesthetics of eighteenth-century porcelain içinde* (s.19-39). New York: Routledge.
- Adler, B. (2005). *Early stoneware steins from the Les Paul Collection: A survey of all German stoneware centers from 1500 to 1850*. Dillingen: Krüger.
- Anne V. L. (2011). The ceremony of dining at Napoleon III's Court between 1852 and 1870. D. De Vooght (Ed.). *Royal taste: Food, power and status at the European courts after 1789 içinde* (s.143-170). Farnham: Ashgate.
- Artan, T. (2011). 18th century Ottoman princesses as collectors: Chinese and European porcelains in the Topkapı Palace Museum. *Ars Orientalis (Globalizing Cultures: Art and Mobility in the Eighteenth Century)*, Vol.39, 113-146.
- Bandurski, D. (2018, 17 Ekim). China's new diplomacy in Europe has a name: broken porcelain. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com> adresinden alındı.

- Berg, M. ve Clifford, H. (2015). Global object. Victoria Avery, Melissa Calaresu ve Mary Laven (Ed.) *In treasured possessions: From the Renaissance to the Enlightenment* içinde (s. 102-111). University of Cambridge.
- Blaszczyk, R. L. (2006, Mart). *Porcelain for everyone: The chinaware aesthetic in the early modern era*. Global Histories of Economic Development: Cotton Textiles and Other Global Industries in the Early Modern Period, Fondation Les Treilles, konferansında sunuldu. http://www.lse.ac.uk/collections/economicHistory/GEHN/GEHNPDF/TREILLES_BlaszczykPaper.pdf
- Broomhall, S. ve Gent, J. V. (2016a). *Dynastic Colonialism Gender, Materiality and the Early Modern House of Orange-Nassau*. Londra: Routledge.
- Broomhall, S. ve Gent, J. V. (2016b). The gendered power of porcelain among early modern European dynasties. J. Daybell ve S. Norrhem (Ed.). *Gender and Political Culture in Early Modern Europe, 1400–1800* içinde (s.49-68). Londra: Routledge.
- Borschberg, P. (2002). The Seizure of the Sta. Catarina Revisited: The Portuguese Empire in Asia, VOC Politics and the Origins of the Dutch-Johor Alliance (1602 –c.1616). *Journal of Southeast Asian Studies*, 33(01). doi:10.1017/s0022463402000024
- Burrison, J. A. (2017). *Global clay: Themes in world ceramic traditions*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Cavanaugh, A. ve Yonan, M. E. (2017). "That precious object": Porcelain as metaphor. A. Cavanaugh ve M. E. Yonan (Ed.). *The Cultural Aesthetics of Eighteenth-Century Porcelain* içinde (s.1-17). Londra: Routledge.
- Chilton, M. (2013). From the garden to the table: The transformation of gastronomy and dining in seventeenth- and eighteenth-century France [PDF Dosyası]. <https://www.haughton.com/articles/2013/6/16/from-the-gardento-the-table-the-transformation-of-gastronomy-and-dining-in-seventeenth-and-eighteenth-century-france> adresinden alındı.
- Decorative group: The Trophies of a War. (2018). <http://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/10.+porcelain+%2cfaience%2c+ceramics/241630> adresinden alındı.
- Dessert plate showing a scene of the Russo-Turkish War of 1768-1774. (2018). <http://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital->

- collection /10.+ porcelain %2c+faience%2c+ceramics/241995 adresinden alındı.
- Dining with kings. The fragile beauty of the Hermitage. (2014). https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/news/news-item/news/2014/hm11_1_470/?lng= adresinden alındı.
- Doherty, J. (2002). *Porcelain*. Londra: A & C Black.
- Drachenfels, S. V. (2000). *Art of the table: A complete guide to table setting, table manners, and tableware*. New York: Simon & Schuster.
- Finlay, R. (2010). *The pilgrim art: Cultures of porcelain in world history*. Berkeley: University of California Press.
- Frog service. (2017). <http://collections.vam.ac.uk/item/O8065/frog-service-plate-josiah-wedgwood-and/> adresinden alındı.
- Gabay, E. (1991). The politics and social implications of tableware for feasting. H. Walker (Ed.) *Oxford symposium on food & cookery, 1990: Feasting and fasting: Proceedings* içinde (s.99-104). Londra: Prospect Books.
- Grube, E. J. (1965). *The art of Islamic pottery*. *MMA Bulletin*, 23, (209-228).
- Hess, C. ve Rossi, N. (2004). Brilliant achievements: The journey of Islamic glass and ceramics to Renaissance Italy. C. Hess (Ed.). *The arts of fire: Islamic influences on glass and ceramics of the Italian Renaissance* içinde (s.1-35). Los Angeles: Getty Publications.
- Hildyard, R. (1999). *European ceramics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Huang, E. (2008). *China's china: Jingdezhen porcelain and the production of art in the nineteenth century* (doktora tezi). ProQuest Dissertations & Theses Global database (UMI No. 3316155).
- Jackson, V. (2012). Shakespeare in 100 objects: Table carpet. <https://www.shakespeare.org.uk/explore-shakespeare/blogs/shakespeare-100-objects-table-carpet/> adresinden alındı.
- Jaques, S. (2016). *Empress of art - Catherine the Great and the transformation of Russia*. New York: Pegasus Books.
- Johns, C.M.S.(2016). Papal diplomacy and the Catholic enlightenment: Benedict XIV's Caffeaus in the quirinal gardens. R. M. Messbarger, C. M. Johns ve P. Gavitt (Ed.). *Benedict XIV and the enlightenment: Art, science, and spirituality*. Toronto: University of Toronto Press.
- Jones, C. A. (2013). *Shapely bodies: The image of porcelain in eighteenth-century France*. Newark: University of Delaware Press.

- Kingery, W. D. (1993). *Painterly Maiolica of the Italian Renaissance. Technology and Culture*, 34(1), 28. doi:10.2307/3106454
- Laven, M. (2015). Dining. V. Avery, M. Calaresu ve M. Laven (Ed.). *Treasured Possessions: From the Renaissance to the Enlightenment* içinde (s.204-214). Cambridge: The Fitzwilliam Museum.
- Le Corbeiller, C. (1990). German porcelain of eighteenth century [PDF dosyası]. The Metropolitan Museum of Art Bulletin (Spring 90). <https://www.metmuseum.org/pubs/bulletins/1/pdf/3258738.pdf>. ban nered.pdf adresinden alındı.
- Le Corbeiller, C. ve Frelinghuysen, A. C. (2003). *Chinese export porcelain (The Metropolitan Museum of Art Bulletin, Winter 2003)*. [PDF dosyası]. <https://www.metmuseum.org/pubs/bulletins/1/pdf/3258738.pdf>. ban nered.pdf adresinden alındı.
- Lippert, C. B. (1987). *Checklist of the exhibition: Eighteenth-century English porcelain in the collection of the Indianapolis Museum of Art*. Indianapolis, IN: Indianapolis Museum of Art.
- Lowe, B. M. (2018). *Moral claims in the age of spectacles: Shaping the social imaginary*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Mack, R. E. (2002). *Bazaar to Piazza: Islamic trade and Italian art, 1300-1600*. Berkeley: University of California Press.
- Magetti, M. (2012). Technology and provenancing of French faience. Herrero, J. M. ve Vendrell, M. (Ed.), *Seminarios de la Sociedad Espanola de Mineralogia*, cilt 9, 41-64.
- Maggetti, M. ve Dalbis, A. (2017). Phase and compositional analysis of a Sèvres soft paste porcelain plate from 1781, with a review of early porcelain techniques. *European Journal of Mineralogy*, 29(3), 347-367. doi:10.1127/ejm/2017/0029-2627
- Martinez, M. E. (2016). From Peruvian gold to British Guinea: Tropicopolitanism and myths of origin in Charles Johnstone's Chrysal. I. Baird ve C. Ionescu (Ed.). *Eighteenth-Century Thing Theory in a Global Context: From Consumerism to Celebrity Culture* içinde (s.171-191). Londra: Routledge.
- Mason, R.B. ve Tite, M.S. (1994). The beginnings of Islamic stonepaste technology. *Archaeometry* 36, 77-91.
- McIntosh, J. (2005). *Ancient Mesopotamia: New perspectives*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.

- Mikami, T. (1988). Chinese ceramics from medieval sites in Egypt. T. Mikasa (Ed.), *Cultural and Economic Relations Between East and West: Sea Routes* içinde (s.8-45). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Motta, G. (2017). Suits of cards, statuettes and fairy tales. M. Giovanna ve A. Biagini (Ed.). *Fashion through history: costumes, symbols, communication (cilt II)* içinde (s. 2-21). Cambridge Scholars Publishing.
- Moussavi, F. P. (2012). Branding 'tradition' in contemporary tin-glaze pottery from Puebla. V. Porter ve M. Rosser-Owen (Ed.). *Metalwork and material culture in the Islamic world: Art, craft and text* içinde (s.363-377). Londra: I. B. Tauris.
- Munger, J. H. (Sullivan, E. L. ile beraber). (2018). *European porcelain: In The Metropolitan Museum of Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Munger, J. H. ve Frelinghuysen, A. C. (2003). East and West: Chinese Export Porcelain. https://www.metmuseum.org/toah/hd/ewpor/hd_ewpor.htm adresinden alındı.
- Muir, E. (2009). *Ritual in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy-Gnatz, M. (2018). The Porcelain Trade. <https://www.lib.umn.edu/bell/tradeproducts/porcelain> adresinden alındı.
- Nichols, S. (t.y.). At table: high style in the 18th century. <https://carnegiemuseums.org/magazine-archive/1996/sep/oct/feat5.htm> adresinden alındı.
- Noort, R. V. ve Barbour, M. E. (2013). *Introduction to dental materials* (4. sürüm). Edinburgh: Mosby Elsevier.
- Odom, A. (2001). The politics of porcelain. *At the Tsar's table: Russian imperial porcelain from the Raymond F. Piper Collection* içinde (s.11-25). Wisconsin: Marquette University.
- O'Keefe, S. (2001). *Science on the table: A botanical approach to floral decoration on porcelain in the second half of the eighteenth century* (Yüksek lisans tezi). George Mason Üniversitesi, Fairfax, VA.
- Perkins, S. (2009). Is it a chocolate pot? Chocolate and its accoutrements in France from cookbook to collectible. L. Grivetti ve H. Shapiro *Chocolate: History, culture, and heritage* içinde (s.157-177). Hoboken, NJ: Wiley.
- Pierson, S. J. (2007). *Collectors, collections and museums - the field of chinese ceramics in Britain: 1560-1960*. Oxford: Peter Lang.

- Plate (from the Swan Service). (2018). <https://www.mfah.org/art/detail/27926> adresinden alındı.
- Ponsonby, M. (1997). Dining rooms and eating rooms. J. Banham, (Ed.). *Encyclopedia of interior design (Cilt I-II)* içinde (s.377-379). Londra: Routledge
- Rhodes, J. (2011). Renaissance Table Etiquette and the Origins of Manners. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/renaissance-table-etiquette-and-the-origins-of-manners-31348606/> adresinden alındı.
- Richards, S. (1999). *Eighteenth-century ceramics: Products for a civilised society*. Manchester: Manchester University Press.
- Sassoon, A. (1991). *Vincennes and Sevres porcelain: Catalogue of the collections*. California: J. Paul Getty Museum.
- Schmidt, L. B. (2014). Silver furniture of Louis XIV. <http://thisisversaillesmadame.blogspot.com/2014/09/silver-furniture-of-louis-xiv.html> adresinden alındı.
- Schönfeld, M. (1998). Was There a Western Inventor of Porcelain? *Technology and Culture*,39(4), 716-727. doi:1.
- Shaw, H. J. (2014). *The consuming geographies of food: Diet, food deserts and obesity*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Siegel, N. (2014, 7 Ekim). A history of Imperial Russia, in porcelain. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com> adresinden alındı.
- 'Sur la table' in the 17th & 18th century. (2018). <http://www.aronson.com/dining-seventeenth-eighteenth-century/> adresinden alındı.
- Taavitsainen, I. ve Jucker, A. H. (2010). Expressive speech acts and politeness in eighteenth-century English. R. Hickey (Ed.). *Eighteenth-century English: Ideology and change* içinde (159-182). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tite, M. S. (2004). Glazed pottery. M. Martini, M. Milazzo, ve M. Piacentini (Ed.). *Physics methods in archaeometry* içinde (377-385). Amsterdam: IOS Press.
- Tite, M., Watson, O., Pradell, T., Matin, M., Molina, G., Domoney, K. ve Bouquillon, A. (2015). Revisiting the beginnings of tin-opacified Islamic glazes. *Journal of Archaeological Science*, 57, 80-91. doi:10.1016/j.jas.2015.02.005
- Trentmann, F. (2016). *Empire of things: How we became a world of consumers, from the fifteenth century to the twenty-first*. New York: Harper.

- Ubè, M. U. (2015). The Earliest Maiolica Ceramic Dishes In The Old Town In Vilnius. *Archaeologia BALTICA*, 1(0). doi:10.15181/ab.v1i0.1144
- Valenstein, S. G. (1989). *Handbook of chinese ceramics*. New York: Metropolitan Museum Of Art.
- Vandiver, P. B. (1990). Ancient glazes. *Scientific American*, 262 (4), 106-113.
- Vilensky, Y. E. (2015). Cameo Service: Myths and reality. https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/what-s-on/museum-blog/blog-post/cameo_service/?lng= adresinden alındı.
- Ward, G. W. R. (Ed.) (2008). *The Grove Encyclopedia of Materials and Techniques in Art*. New York: Oxford University Press.
- Wees, B. C. (1997). *English, Irish, & Scottish silver at the Sterling and Francine Clark Art Institute*. New York: Hudson Hills Press.
- Wilson, G. (1999). *Mounted Oriental Porcelain in the J. Paul Getty Museum* (Gözden geçirilmiş baskı). California: J. Paul Getty Trust.
- Wilson, T. (2016). *Maiolica: Italian Renaissance ceramics in the Metropolitan Museum of Art*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- Wood, N. (1999). *Chinese glazes: Their origins, chemistry, and recreation*. London: A. & C. Black.
- Yılmaz, E. (2017). Kadın ve Ten: 18. Yüzyıl Batı Tasavvurunda Porselen Çağrışımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (Yedi)*, (18), 1-16. <http://dergipark.gov.tr/yedi/issue/30349/327721>.
- Xiaoxiang, L. (2006). *Origins of Chinese art & craft*. Bendemeer: Asiapac Books.
- Zumbulyadis, N. (2010). Böttger's eureka! : New insights into the European reinvention of Porcelain. *Bull. Hist. Chem.* (35), 1, 24-32.

